હલામણ જેઠવો

અને

સોન રાણી.

કીમત રૂ. ૦—૮—૦.

... ગોહિલ, અમદાવાદ

હલામણ જેઠવો

અને

સતિ સોન.

(ત્રીઅંકી નાટક.)

શાહ. મંગળદાસ જોઇતારામ બુકસેલર
રીચીરોડ—અમદાવાદ

સંવત ૧૯૮૪ સને ૧૯૨૮
આવૃતિ ૨ જી પ્રત ૪૦૦૦

મોતીલાલ ગણપતરામે છાપી.
મનહર પ્રિ. પ્રેસ પાનકોર નાકે. અમદાવાદ,

કિંમત. ૦-૮-૦

બુકસેલર મંગળદાસ જોઇતારામના પુસ્તકાલયમ પોતાનાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકોનું

સુચીપત્ર.

[illegible]કૃત મહાભારથ અઢારે પર્વ		...	૮—૦—૦
જાલંધર આખ્યાન.	...	...	૧—૮—૦
પંચરત્ન ગીતા ...	...	...	૧—૮—૦
ગઢવી દાલો ...	...	..	૦—૮—૦
ઠગકન્યા વસંતી ...	...	...	૦—૧૨—૦
કરણસીંહ ...	...	...	૦—૧૨—૦
મેનાદેવી ...	...	..	૦—૧૨—૦
ચંદ્રલતા ...	...	...	૦—૧૨—૦
ભકતીપ્રભા ...	...	...	૦—૮—૦
મદનપ્રભા ...	...	...	૦—૧૨—૦
સસીવદની ...	...	...	૦—૧૨—૦
અલકકુમારી ...	...	...	૦—૮—૦
ચંદ્રપ્રભા ...	...	...	૦—૧૨—૦
તેજસીંગ ...	...	...	૦—૧૨—૦
ભેદી ભોંયરૂં ...	...	...	૦—૧૨—૦
બળવંતસીંહ ...	...	...	૦—૧૦—૦
ભેદી પ્રવાસ ...	...	...	૦—૧૨—૦
છેલ્લી મુલાકાત ...	...	...	૦—૧૨—૦

એ સિવાય તમામ જાતનાં પુસ્તકો છપાવી કીફાયત ભાવે વેચનાર

બુકસેલર મંગળદાસ જોઇતારામ.

રીચીરોડ—અમદાવાદ

હલામણ જેઠવો

અને

સતિ સોન રાણી.

અંક પહેલો.

સ્તુતિ.

ૐ વિનવીએ શ્રી હરી. (૨) અહો આપ આધાર અહોનીશ.

રહે હૃદય વાંસ કરી — વીન૦

અરી દળને તું અબળ કરીને, સુખ શાન્તી દે ભરી. વીન૦

નીચ નરોને નષ્ટ કરી દે, દાસો પર કર ધરી — વીન૦

સુત્રધાર—વાહ ! વાહ ! ! કહી શું તારી પ્રાબલ્યતા ! શું તારી સત્તા ! ને શું તારૂં બંધન ! કે તારા પાસલામાં આવી ગયેલા મનુષ્યો શું શું કાર્યો નથી કરતાં ? પીતા અને પુત્ર, માતા અને પુત્રી, સાસુ અને વહુ અને છેવટે એક માતાના ઉદરથી જન્મ પામેલ સહોદર તેઓમાં પણ તેં સંપ રહેવા દીધો નથી. તેમજ તમામ મનુસ્યોના મન મલીન કરી શુદ્ધ વૃત્તિનો ત્યાગ કરાવ્યો. હાલના પુરૂષો અને સ્ત્રીઓ વિષયાંધ બની કેવા કુકૃત્યો કરી

સ્વર્ગનું સુખ પરહરી નર્કના અધિકારી બને છે ? એ પવિત્ર દયાળુ ભારતભુમી માતુશ્રી ! તુને કાંઇ પણ દયા નથી આવતી કે શું ? તું પહેલા હતી તેજ છે કે બીજી ?

નટી—તેજ નાથ તે ભૂમી પોતે છે, ભૂમી બદલી નથી ફક્ત રૂપાંતર થયેલ છે, સૂરવીર રાણા પુરૂષો છુપાઇ ગયા વિષયાંધ પાપી નરો પ્રગટ થયા, જેઓના દર્શન નહીં કરવા ભૂમી માતાએ શ્યામ પડદો ગ્રહણ કર્યો છે પણ ધીરજ ધરો "**સત્ય મેવ જયતિ**" આખર સત્ય નો જય છે, તે શ્યામ પડદો ધીરે ધીરે દૂર ફેંકી સુવર્ણમય કાન્તિ ધારણ કરશે પણ કહો તો ખરા કે આજે નાયક મંડળને શુશોભિત કરી કયો પ્રયોગ કરવા ઉત્કંઠા ધારી છે.

સુત્રધાર—સત્ય છે, પ્રિય ! હું પણ તેજ પ્રયોગની ઉત્કંઠા ધરૂં છું ધુમલીના મહારાજા હલામણ જેઠવા નામનો અપૂર્વ ખેલ આર્યો સમક્ષ ભજવી બતાવી. તેઓના મન આલ્હાદમય કરવા, આશા છે કે જેમાં નીતી અને અનીતી બન્ને પક્ષથી પરીણામ શું આવે છે તે આબેહુબ ચીતાર પ્રત્યક્ષ દષ્ટીગોચર થવાથી સુજ્ઞ જનોના મનને આનંદ થશે, આમ ધારી, એ પ્રયોગ ભજવવા ઉત્કંઠા છે તેમાં તારી શી મરજી છે ?

નટી—વાહ ! વાહ ! ! પ્રાણેશ ! આપ શું મને બનાવો છો આપ મારા માથાના મુગટ છો, હું તો આપના ચરણની દાસી છું આપના હુકમને અનુસરી કાર્ય કરવાવાળી ગુલામડી છું ; તો મારી મરજી આપનાથી વિરૂદ્ધ હોય તે કદી બનેજ કેમ ?

સુત્ર—ધન્ય છે પ્રીયે, તમે જાઓ, તમામ પાત્રોને તૈયાર કરો ત્યાં હું આવું છું.

નટી—આ ચાલી પ્રાણેશ ! (જાય છે)

સોમદેવ ત્રેટિક છંદ

પરમાર નરેશ પ્રતાપ લહી, પ્રતિદિન રહી સુખ શાંન્તિ નહી,
રવી તુલ્ય પ્રકાશીત રાજ કરો નિત્ત આનંદ ઓઘ મહિ વિચારો.
સર્વ મર્દ જીવો શુભધારી ગતિ, નિત્ય ન્યાય બનો ધરી શુદ્ધ મતી
પરમાર્થ પંથે પળો નૃપતિ, અરી પુંજ દળો બળધારી અતી.
દુઃખ ટાલનનારીની સંગ રહી ભવ સિંધુ તરો સુખ નાવગ્રહી.
પરિપૂરણુ પુત્રનું સુખલહી વિચારો જગમાં જય શબ્દ ગ્રહી,
ઉદધી તનથી ગ્રહ વાસ વસો, કીરતી કમળો અતી સેત્રી કસો;
કહું એટલી આશીશ હું મુખથી નૃપરાજ ! સ્વિકારી લીયો સુખેથી.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ રાજસિંહની કચેરી.

પાત્ર રાજસિંહ પ્રધાન સોમદેવ ચોપદાર વિગેરે.

ચોપદાર—આસ્તે કદમ મુલાકાસ્તે કદમ સોનેકી છડી રૂપેકી મશાલ, જરીયનકે તોરે, ગૌબ્રાહ્મણ પ્રતિપાળ બાલંબા મહારાજાને ઘણી ખમા.

પ્રધાન—મહારાજા અભિવંદન કરૂં છું.

રાજસિંહ—કલ્યાણ મસ્તુ.

પ્રધાન—આપ્યા રાજેંદ્ર ! આપની મુખમુદ્રા શોકમય ભાસ-

વાનું પ્રયોજન સમજાતું નથી તો કૃપા કરી સેવકને કહી આભારી કરશો.

રાજસિંહ—મારા વહાલા પ્રધાનજી ! હું તમારાથી કોઈપણ વાત છુપી રાખવાને ઇચ્છતો નથી તો વહાલા તમે સમજો છો કે

દોહરો.

ચલનો ભલો ન કોશકો, દુહિતા ભલી ન એક,
માગવો ભલો ન બાપકો. જો પ્રભુ રખાવે ટેક.

તેમજ આપણી સોનબા યોગ્ય ઉમરે પહોંચી છતાં પોતાની વેવીશાળની હા કહેતી નથી, મારે પુત્ર નથી તો આ એકજ પુત્રીને વિશેષ કરીને દુઃખ ઉત્પન્ન કરવા મારી ઇચ્છા થતી નથી ને એજ વિચારમાં દીનરાત વ્યતીત કરૂં છું.

પ્રધાન—મહારાજા બેન ઘણાં સમજુ અને ડાહ્યા છે જેથી તેમને તમો સમજાવીને કહેશો કે તુરત તે હા પાડશે માટે નિશ્ચિંત રહો.

ચોપદાર—મહારાજા સાહેબ કોઇ વીદેશી બ્રાહ્મણ આવેલ છે અંદર આવવા રજા માગે છે શી આજ્ઞા છે.

રાજસિંહ—આવવા દયો ખુશીથી

ચોપદાર—જેવી આજ્ઞા (જાય છે) (સોમદેવ પ્રવેશ કરી)

સોમદેવ— **ગીતી.**

સુખ સંપતી સહુ પામો, અરીદળ નષ્ટ થજો જે જગમાંહી;
વંશ વૃદ્ધિ બહુ જામો, દુખ દ્રષ્ટિએ આવી કદી નાહી;

રાજસિંહ—પધારો ગુરૂદેવ ! આપને પ્રણામ કરૂં છું કહો શું પ્રયોજનથી આપનું આગમન થયું છે તે કૃપા કરિ કહો.

સોમદેવ—મહારાજ ! હું બાળવયથી કાશીક્ષેત્ર જેવા પવીત્ર

ગામમાં રહી વિદ્યાભ્યાસ કર્યોને આજ પર્યંત સુધી તેજ કાર્ય કર રાખ્યું. પરંતુ દેહનું સાર્થક કર્યું નહી જેથી હવે—

(હું અટન કરૂ છું દેશમાં)

હું અટન કરૂં છું દેશમાં કેવળ પરમારથ કાજ,
નથી લેશ માત્ર (૨) મુજ સ્વારથ સુંણુ મહારાજ ટેક
શુંભ આર્ય તણો (૨) કરવા સણી તુલ્ય પ્રકાશ.
બોધક થઇ જગમાં કરૂં કુમતીનો કરવા નાશ
શુંરીવર ધીર (૨) જે યતી અને નરરાજ ૨
શુભ ન્યાય કરી (૨) નીતિથી ચલાવે રાજ
પ્રેમ ધરી પાળે પ્રજાને બાધે સુધરમતી પાજ,
નીજ નગ્રમહી (૨) સ્થાપે નીત્ય નવીન સમાજ ૩
દુરબળ જનને (૨) આપે વિદ્યાનુ દાન,
ઉદ્યમ ધૈર્યતાનું પ્રતીદીન કરાવે પાન
જન જેહ થકી (૨) તજી દુખ પામે સુંખ સાજ ૪

રાજસિંહ—ધન્ય છે મહારાજ આપની પરોપકાર વૃત્તિને આપ સુખેથી અહીં રહો તમારા સરખુ કાર્ય આવશે ત્યારે કહીશું પ્રધાનજી મહારાજની આગ્ના.

રાજસિંહ-પ્રધાનજી હવે પૂજાનો વખત થયો છે કચેરી બરખાસ્ત કરો.

ચોપદાર-કચેરી બરખાસ્ત નીગારખો મહેરબાન સલામ"

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થળમો સોનનો મહેલ

પાત્ર—સોન તેની દાસીઓ પાછળથી તેમની માતુશ્રી

સોન—મારા પ્રાણથી વહાલી પારવતી તમો બન્ને દાસીઓ વિના મારાથી પળ પણ રહેવાતું નથી જ્યારે તમોને જોઉં છું ત્યારે શાંતિ પામું છું

પારવતી—બા આપને એમજ ઘટે પરંતુ આપનું શરીર દીન પ્રતિદીન કૃશ થતું જાય છે. તેનું કારણ શું! વળી બા આપના વેવીશાળ વિષે હરવખત ના કહો છો તે શું સારૂ ગણાય માતપિતા દુખ પામે છે માટે હવે તો જો હા પાડો તો બહુ સારૂ

સોન—સખી શું હા કહું ! જેને આખી જીંદગી અર્પણ કરવી જેના સુખદુખના સાથી થવું ને જેને આ શરીરનો કુલ મુખત્યાર બનાવવો તે જો મુખ યા વિદ્યાહીન મળે તો તો પછી તેના જેવું બીજું દુખ કયું ! તે કરતાં સમગ્ર જીંદગી કુમારીકા વ્રત ગ્રહણ કરી વ્યતીત કરવી તે શું ખોટુ ?

પાર્વતી—બા ત્યારે શું આ ઉત્તમ દેહ એમજ ગુમાવશો ?

સોન—ત્યારે શું કરવું સખી સાંભળ—

સોન (રાગ કાફી)

જીવિત જાઉં હારી સખી હું મુરખ મળે જો ભરથાર—ટેક૦
નૃપતા વરગમાં હું નહિ દેખું વિદ્યા વિનય લગાર
વ્યભિચારી અવિચાર ભરેલા ગુણના હિન ગમાર
નહિ ઉર લાજ લગાર જીવિત૦

ખાત્રી નહિ ક્ષત્રીવટ ઉપર દુર વ્યસને લાચાર;
કુ કુસંગી કપુત કુકરમી આજ છે ભુપ અપાર,
ધરે ન ધરમ પર પ્યાર જીવિત૦
પુરણ ક્ષત્રી પવિત્ર પરાક્રમી મળશે જોતાં હજાર,
પામીયે રત્ન પ્રયત્ન વિના નહિ અવર પરે આધાર.
બને ન સ્વકરથી લગાર જીવિત૦

લક્ષમી— (રાગ કાફી)

સખીરે સફળ થશે મન ધાર્યું,
નહીં કરે તાત કદી કામ અવિચાર્યું—ટેક
ભણેલ છો તમે અપાર શાસ્ત્ર ધીર ધારી.
વિવેકમાં વિશેષ રૂપમાં અશેષ પ્યારી,
તમામ વાત તાતને વિદીત તે તમારી સખીરે૦
તમે સદાય પ્યારથી રહ્યાં સ્વધર્મ ધારી,
અનીતિને વિસારી પ્રીતિ નીતિમાં વધારી,
સદાય દેવની સુટેવ છે તમારી. સખીરે૦
અપાર ભાવની ભરેલ ભકિત જોઇ ભારી,
કદિ લીયે ન લેશ કલેશ આપને મુરારી.
દિપાવશે પતિવ્રતાનું નામ પુરણ પ્યારી. સખીરે૦

સોન— રાસડા

ભીર આવે સંકટ અપાર ભલે સખી શાણીરે,
પણ મુરખ ધણીનો અહીવ, ન હું તો થાણીરે;
મળતાં મુજ સમ ભરથાર વરીશ મુજ ધારીરે.
નહી તો હું વીતાવીશ દીન રહીને કુમારીરે.

કદી માત પિતા મુજ ધાર્યું નહિ દે જો કરવારે;
તો હું થઇશ તુર્ત તૈયાર આ તન પરહરવારે,
મેં તો ધારી છે દ્રઢ કરી ટેક અંતરની માંહીરે;
તેને પુરણ કરવા કાજ રહીશ પણ અહીંએ.
મુરખ નાથના હાથમાં આપીને તમેમન મારૂંરે.
આ સંસારનું સુખ અલભ્ય નહીં હું તો હારૂંરે,
ધર્મ અર્થ સુકામને, મોક્ષ પમાય આ તનથીરે;
તે અકારમુ કાઢતાં કેમ વિચારૂં ન મનથીરે,
સખીરે સહુ સફળ થશે સોન) સંકટ

પાર્વતી—બેન જુઓ સામેથી માતુશ્રી પધારે છે (રાણી આવે છે)

સોન—માતાજી અભિવંદન કરૂં છું.

રાણી—કલ્યાણ બેટા.

સોન—માતુશ્રી આપે તસ્દી લઇ અહીં પધારવાનું શું પ્રયોજન છે તે જરા કૃપા કરી કહેશો

રાણી—મહારી વહાલી સોન ! તારા વેવીશાળ વિષે તારા પિતાએ મને પુછવા મોકલી છે, જો કે આવી વાત બાળકોને પુછીને કદી થતી નથી, પરંતુ તું અમારે એકજ પુત્રી છે જેથી તારા વિરૂદ્ધ પગલું ભરવા તારા પિતાશ્રીની મરજી નથી જેથી તું ખુશીથી હા કહે કે અમારી જીજ્ઞાસા પુર્ણ થાય, મન ગમતા લગ્ન કરી આનંદ માનીએ.

સોન—માતુશ્રી આપનું કહેવું યથાર્થ છે પરંતુ મારી ઇચ્છા લગ્ન કરવાની નથી. તમો મારી હીતચીંતક છો મારા ઉત્તરાથી કદાપી ખુશ ના હો, પરંતુ મારા પર રહેમ દ્રષ્ટિ કરી તે વાત છોડી દો કારણકે—

સોન–પદ (નાથ કેસે ગજકો બંધ છુડાયો એ રાગ)
નથી મુને વરં વરવા તણી મરજી
બંધ રાખો સંબંધ સુણી અરજી–ટેક
મળશે નહીં સમ મન ભાવત સત્ય વિચાર છે એ તો,
માટે કુમારીકાવ્રત સત્ય ધારી રહેવા વિચાર્યું છે મેંતો ન
લેશ કલેશ નહીં નહીં ઉર ઉર ધારશો ગણી મુજ વચન નઠારૂં
ઉભય ગતીથી ભ્રષ્ટ બનીને કેમ જીવીત કહો હારૂં. નથી.

રાણી (રાગ સદર)
અરે આ શું વચન વદે પુત્રી મારી થઇ ભ્રષ્ટ મતી કેમ તારી
કઠણ કુમારીકા વ્રત અહી રહેવું પલ પલમા ભય ભારી;
સત્ય અસત્ય કહે કોઈ જન તો, આબરૂ જો જાએ અમારી અરે૦
સાંભળે આ કહા વાત પિતા તુજ તો કહે પુત્રી નઠારી.
નિંદા થશે નૃપ વર્ગની માંહી વાલી તું જોને વિચારી અરે૦

(રાગ પિલુનો ગરબો)
અઘટિત કર્મ કદી ન કરાયે
વાલી વિચારીને જો દીલ માંયે–ટેક
ગોહિલ એ ગુણીયલ વર તાકે
નહિં કરૂં મુરખ સંગ સગાઇ અઘટિત૦
વીકટ અતિ રજપુતોની રીત જાતથી જોઇ સંબંધ ન થાયે;
અન્ય પ્રયત્નથી રત્ન સમો વર, શોધીશ સત્ય કહું સમ ખાઇ

બેટા ! જરા વિચાર કર, તુ કુમારીકા વ્રત ધારણ કરી રહે પરંતુ દુનીયામાં અમારી આબરૂને બટો લાગે તેનો વીચાર કર.

સોન—માતુશ્રી જો આપનો આગ્રહ તો લાચાર છું પરંતુ.

મેં એક સમસ્ય અધ પદ બનાવેલ છે તે જે રાજપૂત્ર પુરૂં કરશે તેની સાથે હું ખુશીથી લગ્ન કરીશ.

રાણી—વાહ ? વાહ । ઘણીજ ખુશીથી લાવ લખી આપ હાલજ જઇને આપણા સોમદેવ ગોરને દેશો દેશના રજવડામાં મોકલું છું

સોન—દાસી અંદરથી કાગળ ખડીયો લાવ

પાર્વતી–લાવું છું બા (અંદરથી દાસી ખડીયો લાવે છે સોન નીચે પ્રમાણે લખે છે]

ઘણુ વણુ ઘડયાં એરણુને અડયા નહીં

સોન—લ્યો માતુશ્રી આ સમસ્યા પુરણુ કરનારની સાથે મારૂં વેવીશાળ ખુશીથી કરવું.

રાણી—બહુ સારૂં બહેન હવે હું રજા લઉં છું.

સોન—ખુશીથી પધારો [રાણી જાય છે) પાર્વતી હવે મારે પુજન વખત થયો છે માટે ચાલો દેવને મંદીર જઇએ.

પાર્વતી—પધારો બા સાહેબ રથ તૈયાર છે (સઉ જાય છે)

પ્રવેશ ૩ જો.

પાત્ર–રાજસીંહ રાણી ' સોમદેવ ' દાસી વીગેરે

રાણી—દાસી હજુસુધી મહારાજા કેમ પધાર્યા નહી હોય

દાસી—બાઇ સાહેબ કદાચ રાજ કારોબારમાં વીશેષતા કામને લીધે રોકાયા હશે હમણા પધારશે જોઇએ (સામે જોઇ) જુવો આ મહારાજા પધારે છે (રાજસીંહ આવે છે.)

રાણી—પ્રાણનાથ ! અભિવંદન કરૂં છું.

રાજસીંહ—સરસ્વતી તુલ્ય પ્રાણવલ્લભા પ્રીયે ! મુખમુદ્રા કંઇ આનંદીત જણાય છે.

રાણી—પ્રાણેશ ! આનંદમાત્ર એજ કે સોનબાએ પોતાના વેવીશાળ વીશે હા કહીને આ એક અર્થ દોહો બનાવી આપ્યો છે તે જે શમસ્યા પુરણ કરે તેની સાથે પાણી ગ્રહણ કરવું.

રાજસીંહ—વાહ ! વાહ ઘણીજ ખુશીની વાત (દાસી પ્રત્યે) દાસી જા જલ્દી, આપણા સોમદેવ મહારાજાને જલદી બોલાવી લાવ.

દાસી—જેવી આજ્ઞા (દાસી જાય છે)

રાણી—પ્રાણેશ સોનબાએ વેવીશાળની હા કહી જેથી મારા મનના આનંદનો પાર રહયો નથી. આપણી એકજ પુત્રીનું લગ્ન કરી કયારે કૃતાર્થ બનું એવી આશા અહોનીશ હૃદયમાં રમી રહી તે જગકર્તાએ પુરી પાડવા નજીક આણ્યો ખરો.

રાજસીંહ—પ્રીયે ! તમારા કરતાં વિશેષ મને એ ચીન્તા રહ્યા કરતી પરંતુ એકની એક પુત્રી તેને વીશેષ કહી દુઃખ ઉત્પન્ન કરવા મારી મરજી નહોતી પણ છેવટ પોતાના મનથી સમજી તે સારૂ થયું, (પ્રવેશ કરી)

સોમદેવ—જય થાઓ મહારાજાનો.

રાજસીંહ—પધારો. ભુદેવ (આસન આપી બેસારે છે)

સોમદેવ—કહો મહારાજા મને શી આજ્ઞા છે ?

રાજસીંહ—મહારાજ ! આપણી સોનબાએ એક સમસ્યા બનાવી છે તે લઇને તમો રજવાડાઓમાં જાઓ અને જે

સમશ્યા પુરણ કરે તેની સાથે એનનું વેવીશાળ કરી જલદી આવો, પણ ધ્યાન રાખજો કે કાર્યમાં ગફલત ના થાય તમે મારા વિશ્વાસપાત્ર માણસ છો જેથી આ કાર્ય તમનેજ સોંપવું પડે છે.

સોમદેવ—મહારાજા, દાંતને જીભની ભલામણ હોય નહી તે તેનો ધર્મ સાચવી રક્ષણ કર્યોજ કરે છે માટે આગળથી બોલવું નકામું છે.

રાજસીંહ—ભલે મહારાજ તમારા માટે ખરચીનો બંદોબસ્ત આપું આવતી કાલે રવાના થજો.

સોમદેવ—બહુ સારૂ મહારાજા હવે હું રજા લઉં છું લાવો સમશ્યા.

રાજસીંહ—દાસી શમશ્યા લાવી આપ (દાસી અંદરથી લાવી આપે છે) જાઓ મહારાજ સુખેથી પધારો (ગોર જાય છે)

રાણી—પ્રાણેશ ? ચાલો ભોજનશાળામાં ભોજન તઇયાર છે

રાજસીંહ—ચાલો પ્રીયા (જાય છે.)

પ્રવેશ ૪ થો

સ્થળ—ધુમલીમાં સીયાજીની કચેરી

પાત્ર—સીયાજી પ્રધાન, હલામણ ચોપદાર સોમદેવ વિગેરે

સીયાજી—પ્રધાનજી પ્રિયે પુત્ર હલામણને વિદ્યાભ્યાસ પુરણ થયો કે નહી અને જો થયો હોય તો રાજકારભાર વીગેરે કાર્યમાં પ્રવર્ત કરવા મારી મરજી છે.

પ્રધાન—મહારાજા આપનું કહેવું યથાર્થ છે પરંતુ તેઓ હજુ સુધી કવાયતનું કામ શીખે છે પુરણ થયે વિદીત કરીશ [ચોપદાર પ્રવેશ કરીને]

મહારાજા—બહાર કોઇ વિદેશી બ્રાહ્મણ આવેલ છે હું કોને અંદર આવવા રજા માગે છે ખુશીથી આવવા દયો સોમદવ (પ્રવેશ કરે છે.) જય થાઓ સીયાજી જેઠવાનો.

શીયાજી--પધારો ભુદેવ કયાંથી પધારો છો ને શું પ્રયોજને અહીં આવવું થયું છે તે કૃપા કરીને કહેશો.

સોમદેવ-મહારાજ હું બાલુંભાના મહારાજા રાજસિંહનો પુરોહીત છું તેમને સોન કરીને એક પુત્રી છે તેમણે એવી અટક લીધી છે કે પોતાની બનાવેલી સમસ્યા જે પુરણ કરે તેની સાથે પાણી ગ્રહણ કરવું આ કારણથી હું સમસ્યા દેશોદેશ લઇ ભટકયો પણ કોઇએ એ સમસ્યા પુરણ કરી નહિ જેથી માનવંત પ્રતાપી જેઠવાનું નામ સાંભળી અહીં આવ્યો છું.

શીયાજી--કહો સમસ્યાથી પાણી ગ્રહણ કરનારે ચતુર પ્રાણી રૂપમાં સારી હોવી જોઇએ.

સોમદેવ—મહારાજા રૂપની શીદ વાતો કરો છો બ્રહ્માએ વિશ્રાંતને વખતે એ મનહર મુર્તિ ઘડેલી છે. આપને સાંભળવાની ઇચ્છા હોય તો સાંભળો.

સતી સોહના પદ.

સોમદેવ— (હરીગીત છંદ)

સતી સોનાના પદ નખ તણી જ્યોતિ જ્વાહિર તુલ્ય છે,
વળી આંગળી ચંપા કળી પગ રકત કમળ અમુલ્ય છે,

છે એડયો અતી ગોળ નારંગી સમી રંગે ભરી,
ઘણા મુલ્ય દ્રવ્ય છુટી છબી સમર રથ તણા ન્યાય સમધારી ૧
પગ પીડગો પ્રેમદા તણી રહીયા મદન ભાથા નમી
દૃય જાંઘુ ગ્રંથી ઉલટી મનમથન તણી મથની સમી;
જુ ગજવ કુંભી સુંઢસી વળી રંગ સ્થંભ પ્રણામ છે,
નાતંબ પુષ્ટ વિશાળ જાણે જવજ જીવણ ખાણ છે. ૨
કટિ જાણીએ મૃગરાજ નાની જક કોશ સમી ભણું,
તે વળી સુશોભિત તે પરે ધરા ત્રિવેણી સમ ગણું.
અહી વેલી પાત્ર પ્રમાણુ કોમળ પેટ છે પ્રેમદા તણું.
લખી રોમ લાજે ભાન થાએ સ્મરણમાં ઉપવન તણું. ૩
પડખાં ભલા પ્રેમદા તણા પરિ કનક પ્રક્ષ પ્રભા ગ્રહે
ઉન્નત અતી સ્તન સ્મર તંબુની ઊપમાં લહે
આપે અતી આનંદ સ્તન કાળાશ ભાગ તણી પ્રભા
જાણે સુમેરૂ ઉપરે બેઠી મધુકરની સભા ૪
છે કામ નટ નવરંગ ભુમી વૃક્ષ શુભ વામાં તણુ
કર કુંજ નગીઓ તુલય મનરથ દૃઢ ભાવથી ભણુ
કર કંજથી પ્રગટેલ આંગળી વેદ સ્વર સોભા લહે
જાવક ભરેલા કર નખો મણિક કણી ઉપમા ગ્રહે ૫
છે પીંડ મન સીજ ચીત્ર પાટી કદળી દરસી કામળી
દેખાય કંબુ ગ્રીવ કંઠ કપોત આકૃતીએ ભરી
ચીંબુક ત્રીજુ અમૃતફળ પર લીધૂ ભ્રમરીના તુલ્ય છે,
પાકેલ બીંગ સમાન ઓષ્ટમણું પ્રવલા અમુલ્ય છે. ૬
રશના દર્શન સમુદાયમાં શોભે પ્રભાં પુરણ ગ્રહી,
પાકેલ દાડમ કણ મહી જા અરૂણ રેષા નહી

શુક ચંચુ જેવી નાસીકા મૃગ મીન જેવા નેણ છે,
ઘનશાકૃતિ ભુમિત્ર નાલનીદલ સામું સુખ દેણુ છે. ૭
કોમળ કમળ દળ તુલ્ય સુલંગ કપોળ છે શામા તણા
છે છીપ જેવા કાન જોતી ભાન ભુલે જન ઘણા.
મુખ ચંદ્ર જેવું ચળકતું રૂપમાં ધરેલ અનેક છે,
શું વર્ણવું હું ભુપ અદભુત રૂપ રસના એક છે. ૮

સીવાજી—વાહ વાહ મહારાજ રૂપનું વર્ણન તો બહુ સારૂ કર્યું લાવો લાવો જોઇએ સમસ્યા [આપે છે] નથી ઉકલતી એટલે ફેંકી દઇને જાવ જાવ.

મહારાજ—આવા તે વળી શા ઢોંગ સમસ્યા તદન ખોટી છે

સોમદેવ—સમસ્યા ખોટી નથી તેમ આપણો પણ દોષ નથી પણ ફક્ત મારા તકદીરનો, સમસ્યા લઇ ચાલવા જાય છે ત્યાં હલામણ પ્રવેશ કરી કેમ મહારાજ ? કચેરીમાંજ નીરાંસ થઇ કેમ પાછા ફર્યો.

સોમદેવ—શું કરૂં બાપલા હું સમસ્યા લઇ આવ્યો હતો તે અહીંઆ પણ પુરી ન થઈ એટલે બારોબાર સન્યાસ ગ્રહણ કરી જંગલમાં ચાલ્યો જઇશ.

હલામણ—મહારાજ જોઉં એ સમસ્યા (સમસ્યા લઇને) ચોપદાર ખડીઓ કલમ લાવ [ચોપદાર લાવે છે] એટલે હલામણ સમસ્યા પુરી કરી કહે છે લ્યો મહારાજ આ સમસ્યા પુરી કરી તથા તેની સાથે તેનો જવાબ પણ અન્નદાતા સંભળાવો તો ખરી ! સમસ્યા શું પુરી કરી.

હલામણ—સાંભળો મહારાજ આ તમારી બાઇએ તથા નીચેનો અરધો દોહરો લખ્યો હતો તે મેં પુરણ કર્યો છે.

દોહરો

ઘણુ ઘણુ ઘડયા એરણને અડયાંજ નહી.
સરવડ સ્વાંત તણા મળે તો મોતી નીપજે.

તેની સાથે આ તેનો જવાબ.

દોહરો.

માતા મેરામણ વસે, પિતા વસે કેલાસ,
જુના જોધતો મોકલું નવાતો આશ્વીન માસ.

સોમદેવ—અહે હલામણ કુંવર ભલે અન્નદાતા તમે મને જીવતો બચાવ્યો નહીતો આ કાળુ મોઢુ રાજસીંહ મહારાજને બતાવત નહી [સીયાજી પ્રત્યે] મહારાજા આપને પુત્રે ખરેખર મારી આબરૂ રાખી છે ધન્ય છે આવા વીર પુત્રોને મહારાજા હવે મને રજો આપો તો હું જલદી રાજસીહ મહારાજનેજ ખબર આપુ શીયાજી [સ્વાગત] અહાહા જે સમસ્યા મારાથી પુરી ન થઇ તે હલામણે પુરી કરી જે સુરનું સાંભળી મારૂ મન પરવશ થઇ ગયું છે તે ચીજનો ઉપયોગ શું હલામણ કરશે ? નહી નહી કદી નહી મહારાજને ગમે તેમ સમજાવી અને તે સમસ્યાની અંદર મારૂ નામ દાખલ કેવુ ઠીક છે મહારાજ તમો મહારા મહેલે આવશો ત્યાં તમોને જે શીખ આપવી હશે તે આપીશ.

સોમદેવ—બહુ સારૂ મહારાજ

સીયાજી—ચોપદાર ! કચેરી બરખાસ્ત કરો.

ચોપદાર—કચેરી બરખાસ્ત નીગાહબો મહેરબાન સલામ.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ સીયાજીનો ખાનગી મહેલ.

પાત્ર—સીયાજી પાછળથી સોમદેવ વીગેરે.

સીયાજી- (ખમાંચની ઠુમરી)

સોનાનું સ્વરૂપ સુણી ઉર અકળાયે,
ઉર અકળાયે મન મળવાને ધાયે,
પીતાને પ્યારી તે કેમ પુત્રથી વરાયે
નીતિને વિચારે રત્ન હાથ થકી જાએ સોનનું૦
મારા યોગ માનિની એ અવર શું ચાય,
હારૂં હું જીવીત જો આ મારી નહિ થાયે સોનનું૦
મેળવીશ માનિની એ અનંત ઉપાયે
સત્ય કહું છું ધારી સંકલ્પ મનમાંયે સોનનું૦

અહાહા !! કામદેવ પ્રતિમાં તારા સ્વરૂપના વર્ણને મારૂં મન હરણ કરી લીધું છે કામદેવ શશી વદની સુલોચના જ્યારે તારા અધરામૃતનું પાન કરીશ ત્યારે હું કેવો ભાગ્યશાળી ગણાઈશ. અરે ! મેં ભેંસ ભાગોળે ને ઘેર જરકક, તેની પેઠે હું પણ કેમ કરૂં છું, હજુ સોન ક્યાં સમસ્યા પુરણ કરનાર કોણ ! અને શેખચલ્લીના જેવા વિચારો શા કામના [સામે જોઈને] અરે મહારાજ આવ્યા તો ખરા ?

સોમદેવ—મહારાજનો જય થાઓ, લ્યો મહારાજા હવે મને જલદી રજા આપો કારણ કે મને બહુ દીવસ થઈ ગયા છે.

સીયાજી—મહારાજ રાજા શું પણ તેની સાથે તમારો પણ બેડો પાર સમજોને.

સોમદેવ—મહારાજા આનો ભાવાર્થ હું કાંઇ સમજતો નથી.

સીયાજી—મહારાજ તમારૂં કામ છે અને તે કામ જો તમે કરશો તો તમારો બેડો પણ પાર સમજો.

સોમદેવ—મહારાજ કરવા જેવું કામ ખુશીથી કરીશ કહો શું કામ છે?

સીયાજી—મહારાજ કામ તો એ છે કે જે સમસ્યા હલામણુ કુમારે પુરી કરી છે, તેમાંથી તેનું નામ કહાડી નાંખી મારૂં નામ દાખલ કરો એટલે તમારે પણ ભવ આખાની ભીખ માંગવી ભાળશો જાય.

સોમદેવ—અરર ! અન્નદાતા એ આપ શું બોલ્યા એ કાર્ય કદી બને? મહારાજા રાજસિંહને ખબર પડે અગર હલામણુને ખબર પડે તો રૂપીયાને ઠેકાણે રૂપિયા રહે અને યમરાયને હવાલે પહોંચાડી દીયે. માટે એ કામ મહારાથી, નહિ બને.

સીયાજી—મહારાજની પાછળ મતી બ્રાહ્મણુ ન બનો લક્ષ્મી ચાંડલો કરવા આવી છે તો મુરત જોવું છોડી દીયો, મારા અને તમારા સિવાય ત્રીજું કોઇ પણ જાણુનાર નથી, વળી હલામણુને મારવો કે બચાવવો તે મારી મુખત્યારી ઉપર છે માટે નિશંક પણે આ કામ કરો. ગયો વખત ફરી નહિ આવે.

સોમદેવ—[વિચાર કરીને] મહારાજા આમાં જીવનું જોખમ છે આપનો અત્યાગ્રહ છે તો કામ કરવાની મારી ના નથી પણ પછી જોજો હો સ્વારથ સર્યો કે વૈદડો વેરી ન થાય, રાજાઓના વિશ્વાસ નહિ.

સીયાજી—અરે જાવ જાવ મહારાજ એવું તે હોય આ માથું પણ આપવાને તઇયાર છું પછી શું ?

સોમદેવ—ઠીક ત્યારે લાવો ખડીયોને કલમ [અંદરથી ખડીયો લાવે છે] એટલે સમસ્યામાંથી હલામણનું નામ કાઢી સીયાજીનું નામ દાખલ કરે છે.

સીયાજી—[પોતાની ડોકમાંથી હાર કાઢી લ્યો મહારાજ હાલતો આ શીખ આપું છું પછીથી જોયું જાશે.

સોમદેવ—બહુ સારૂ, અન્નદાતા આપના પાનબીડા લઇ ચાર માણુસોને એંધાણું લઇ મારી સાથે મોકલો, અમો જ્યાં સુધી આવીએ ત્યાં સુધી ત્રીજા કાને વાત ન જાય ધ્યાનમાં રાખશો.

સીયાજી—મહારાજ આપ નચીત રહો તમો રાતના ઉગમણા દરવાજાપર શંકરનું દેવાલય છે ત્યાં હાજર રહેશો ત્યાં હું મારા માણુસો મોકલીશ.

સોમદેવ—બહુ સારૂં મહારાજ હવે હું જાઊં છું.

સીયાજી—ખુશીથી પધારજો [જાય છે]

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ હલામણનું આનંદ ભુવન.

પાત્ર-હલામણ પાછળથી વીરજી,

હલામણ—સોન સોન સદગુણી તારી મનહર મૂર્તિ દેખ્યા શિવાય મારા હૃદયમાં જડી દીધું છે ભાગ્યશાળી ભામા તારા વિયોગી પતિને ક્યારે મલી ક્યારે દીલ શાન્ત કરીશ.

હલામણ—ગોપીચંદ ચરિત્ર તુમ સુનો મેરે સુખ રાશી રાગ]

કરશે ક્યાર મળી દીલ શાંત હવે પ્રિયા મારી,
દિલ વ્યાકુળ છે દીનરાત પેખ્યા વિના પ્યારી;
વધ્યો ઊરમાં અતિ ઉતપાત ભુવન ભવભારી,
નથી રહેતું હવે ક્ષણવાર ધીરજ મન ધારી; કરશે
શુભ અશુભ લેખથી આજ ઉરે ભય પામું,
પુષ્પ હાથ થકી તો હજાર ઉચાટમાં જામું.
સુખ સાવન શ્યામાની વીણુ દીયે દુઃખ ભારી. કરશે
મન વળગ્યો વિરહનો રોગ ટાળ્યો કેમ ટળશે,
અન્ય ઔષધથી તો જરૂર આ પ્રાણુ નીકળશે,
સોન સુંદરી સદગુણ વૈદ કહો કેદી મળશે,
મારી આવરદા એને હાથ કહું છું પોકારી. કરશે

પ્રિયા વિરહાનળનો વ્યાધી શરીરમાં રોમ રોમ પ્રસરી ગયો છે હજારો ઔષધોથી તે મટી શકનાર નથી. એ તો જ્યારે સોન સદ્‌ગુણી વૈદ આવી પ્રેમી વાસનો ઔષધ પાશે ત્યારે રોગ દુર થશે. [સામે જોઇ] અરે પણ વીરજી કેમ ઉતાવળો ચાલ્યો આવે છે.

વિરજી—ઘણી ખમા કુમારશ્રીને અન્નદાતા શું વિચારમાં ગુંથાયા છો, શું કાંઇ નવીન વાત સાંભળી છે.

હલામણ—ના ના, વીરજી શું છે કાંઇ નવીન !

વિરજી—વળી અન્નદાતા કાંઇ આપનાથી અજાણ્યું હોય ઉડાવો છો શીદ.

હલામણ—વીરજી તારા સોગન ખાઇને કહું છું કે મને કાંઇ ખબર નથી જે હોય તે જલ્દી કહે.

વીરજી—શીવ, શીવ, શીવ,

હલામણ વીરજી શા માટે ગભરાય છે જે હોય તે કહે.

વીરજી—શું કહું અનદાતા કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી આપે જે સમસ્યા પુરી કરી હતી (અટકી જાય છે)

હલામણ—વીરજી શા માટે અટકે છે, તેને કાંઇ રોગ થયો છે કે તે અચાનક મરણ પામી છે.

વીરજી—અન્નદાતા મરણથી વીશેષ.

હલામણ—વિશેષ વાળા વાત છોડી દે, જે વાત હોય તે જલદી કહે.

વીરજી—અન્નદાતા તે સમસ્યામાંથી આપનું નામ કાઢી નાખી પીતાશ્રી પોતાનું નામ દાખલ કર્યું છે, ને ઓઝણું પણ સાથે મોકલ્યું છે.

હલામણ—છટ છટ નિર્લજ આ શું બોલે છે, પીતાશ્રી કદી પણ આવું કાર્ય કરે ખરા.

વિરજી—અન્નદાતા ગુસ્સો શા માટે કરો છો ઓઝણું લઇને જનાર માણસ મેરૂખલાસ મને રસ્તામાં મળ્યો હતો, તે મારો સંબંધી હોવાથી મને બધી વાતચીત કરી હતી, પછી સાચી કે ખોટી.

મહા જુલમ જગતનાં પુત્ર પત્નિ પીતા ચહાયે—ટેક
સુણી એ ભયકારી ઉચાટ ઊંડણા વધે વિચાર,
બનું બેભાન કરૂં શું હાવે, મહા જુલમ૦
બનતાં આ અધર્મ કર્મ રહેશે નહી ધર્મ.
[illegible] ધર્મ [illegible] સૌ ભાગે, મહા જુલમ૦

ધરી શકે નહી ધરા શેષ કુકર્મ રહેશે કલેશ.
ન ધરમનો લેસ જરૂર જણાયે. મહા જુલમ૦
ધર્મ સંકટ પડયો તે મારે શીર બન્યો શું અધીર,
ભેદાય શરીર વ્યાકુળ જીવ થાયે. મહા જુલમ૦

વિરજી—મહારાજા આ શોક કરવાથી શું વળવાનું છે એવો ઊપાય શોધો કે પાપીના મુખમાં ધુળ પડે.

હલામણ—છટ વીરજી આ શું બોલે છે, મારા પીતાશ્રી તે શું મારા શત્રુ ગણાય? કદી નહીં સાંભળ.

સોરઠો.

બદલે બીજા લોક, બરડો બદલે સહિ.
કુળને લાગે ખોડ, હીણું કરે હલામણ,

ગીતી.

વિકટ ધરમ સંકટથી ઉર અકળાએ અતિ વ્યાકુળ થાએ, અધવચ જીવ અથડાએ રહ્યું નહિ જાએ, (પડદો પડે છે,)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ બાલંભા રાજસીંહનો મહેલ.

પાત્ર—રાજસીંહ, રાણી, દાસી પાછળથી સોમદેવ.

રાણી—પ્રવેશ! હજુ સુધી પેલા ગોર મહારાજ કેમ નહીં આવ્યા હોય!

રાજસિંહ—પ્રીયે! આજ ઢાંકના રાજકુંવર વિભાહીન વીશેષ

જાવામાં આવે છે. તો સમસ્યા જલ્દી પુરી કયાંથી થાય એટલે વીલંબ થયો હશે પણ હવે આજકાલમાં આવવા જોઈએ.

રાણી—વહાલા મને પણ એજ ચિંતા થયા કરે છે. નિદ્રા પણ આવતી નથી, શારા કામને સો વીધન.

રાજસીંહ—બરાબર છે પ્રીયે ! તમારૂ કહેવું પરંતુ આપણી ધારણા શું કામની, જગકર્તા જગદીશ્વરે જે કાર્યનું નીશ્ચીત કરી રાખ્યું હશે તેજ થશે જ્ઞાન દ્રષ્ટિથી તપાસ કરો કે ચૌદ બ્રહ્માંડ પતી રામચંદ્રજીને ખબર નહોતી કે સવારે રાજ્યાંભિષેકને બદલે વનવાસ જવું પડશે. પાંડવોને ખબર નહોતી કે દ્યુત રમવાથી રાજ્ય હારી જાશું દશરથ રાજાને ખબર નહોતી કે નીચ કૈકૈ આવું વચન માંગશે પરંતુ દૈવ દોષ લેતોજ નથી; માટે તેનો વ્યર્થ હર્ષ અને શોક શું કરવો.

રાણી—સ્વામીનાથ ! અમો અબળાના હદય નીર્બળ હોય છે જેથી સ્વાભાવીક સંકલ્પ થયા કરે છે.

દાસી—મહારાજા ગોરમહારાજ પધારે છે અંદર આવવા રજા માગે છે. આજ્ઞા છે.

રાજસીંહ—દાસી જલ્દી અંદર લાવ (દાસી જાય છે) પ્રિયાને પ્રસંગ ચાલતો હતો તેજ પ્રત્યક્ષ રજુ થયુ.

સોમદેવ—ધણી ખમા બાલંભાના મહારાજાને

રાજસીંહ—પધારો મહારાજ શા ખબર છે ને ક્યાં ક્યાં ફરી આવ્યા તે સવીસ્તાર હકીકત કહો.

સોમદેવ—સાંભળો મહારાજા દેશોદેશ રાજે રાજ જોયા પરંતુ

તારા મનની ઉમેદ બર આવી નહીં, છેવટ હું પણ કંટાળી ગયો ને સંન્યાસ ગ્રહણ કરવા જંગલમાં જવા વીચાર કર્યો રસ્તામાં ધુમલી શહેર આવ્યું જેમાં હનુમાન વંશના જેઠવા રાજા રાજ કરે છે ત્યારે વીચાર થયો કે ચાલ આ રાજને પણ જોતો જાઉં ત્યાં જઇ સમસ્મા બતાવી કે તુરત સીયાજી મહારાજાએ પુરી કરી અને સારૂં માન આપ્યું વાહ વાહ શું રાજની સમૃધી ને શું મહારાજા પોતે અન્દાતા શું વખાણ કરવા અત્યાગ્રહે ઘણી આનાકાનીયે આવવા રજા મળી કે તુરત રવાના થયો, અને આપની સેવામાં હાજર થયો,

રાજસીંહ–ત્યારે મહારાજ આપને પણ બહુ પરીશ્રમ પડ્યો ઠીક છે. મહેનત તમોને મળશે.

સોમદેવ–અન્નદાતા એ શું બોલ્યા આપનું તે હું મારૂં પોતાનુંજ સમજું છું તેમાં પરિશ્રમ શાનો? આપનું લુંણ ખાઇ હલાલ કરવું તે અમારૂં કામ છે.

રાજસીંહ–બહુ સારૂં પણ લગ્ન માટે શું નિશ્ચય કર્યો છે.

સોમદેવ–મહારાજા વળી તેને તે વિલંબ હોય ખાંડુ પણ સાથેજ લાવ્યો છુ તમો તૈયારી કરો એટલે બસ લ્યો આ સમસ્યા પુરી કરેલ (આપે છે.)

રાજસીંહ–ઠીક તમો હવે ઘેર જઇ જમીને આવો એટલામાં હું પ્રધાનને બોલાવી લગ્ન સામગ્રી માટે વરધી આપું છું.

સોમદેવ–બહુ સારૂ અન્નદાતા પણ સાથે આવેલ મીજમાનોને માટે ઉતારા વીગેરેનો બંદોબસ્ત કરાવો.

રાજસીંહ–દાસી તું સેનાપતી ભાઇને કહે આવેલ મીજમાનોને

સારો ઉતારો તથા આગના સ્વાગતા સારી રીતે કરવા મહારા-જાએ હુકમ કરેલ છે.

દાસી—જેવી આજ્ઞા (જાય છે)

સોમદેવ—ઓ મહારાજા હું પણ રજા લઉં છું.

રાજસિંહ—હા ખુશીથી પધારો (જાય છે) પ્રીયે ! હવે જલ્દી લગનની તઇયારી કરવા માંડો પણ બહેન નથી દેખાતાં ક્યાં ગયા છે.

રાણી—ફરવા ગયાં હશે ? પાર્વતી જા આ સમસ્યા લઇ બહેનને આપી આવ.

પાર્વતી—જેવી આજ્ઞા (લઇને જાય છે)

રાણી—પ્રાણેશ ! પધારો ભોજનશાળામાં ભોજન તઇયાર છે દાસી કયારની રાહ જુએ છે.

રાજસીંહ—હા ચાલો પ્રીયે . (બંને જાય છે)

પ્રવેશ ૯ મો.

પાત્ર—સોન સખીઓ ને પાછળથી પાર્વતી.

સોન—વાહ રમ્ય જાઇ, લતાઓ તમે તમારા પ્રીય તમને કેવી પ્યારથી લપટાઇ રહી છે, હતભાગ્યણી વસાસા જેવી કોઇજ નહીં.

લક્ષ્મી—બા ઘેલા બની જતા નહી હો ધીરજ ધરો હવે થોડા વખતમાં તમો પણ જાઇ લતા બની ચંપા સાથે ચેનમાં પડશો સમજ્યાને ?

સોન—જો લક્ષ્મી મશ્કરી શરૂ કરી કે હું તો આ કુદરતે બનાવેલ વૃક્ષ અને વેલીયો સમીપે વીચાર કરી આનંદ લઉં છું ત્યાં તને મશ્કરી સુજે છે ખરૂં કે ?

લક્ષ્મી—ના બા ના મશ્કરી કયાં છે હું પણ કુદરતનેજ કહું કે તમારૂં કાર્ય કયારે ઉદય થશે.

સોન—બેન છોડ વાત ચાલો જગતજનુની આરાસુરીના દર્શન કરી ઘેર જઇએ માતુશ્રી રાહ જોતાં હશે.

લક્ષ્મી—પધારો બા દેવાલયમાં હું પુષ્પ લઈ આવું છું.

સોન—(દેવાલયમાં જઇ) હે જગતજનની જુગદંબા આરાસુરી તારી દીનબાળા સામે દ્રષ્ટી કર: માયાળુ માતા જેને આ દેહ અર્પણ કરવી છે, જેની સેવામાં ઉમર વ્યતીત કરવી છે તે સદગુણી મળે તોજ સુખ નહીં તો કુમારીકા વૃત શું ખોટું પરંતુ તે જો તારી રહેમ દ્રષ્ટી હોય તોજ મળી શકે.

શાર્દુલ વિક્રીડત છંદ.

હે અંબે ! મહીષાસુરી ગુણ ભરી
જો દાસી સામુ ફરી,
વિઘ્નો સર્વ હરી મને સુખ કરી,
દેજો સુખની ઘડી,

માગું દમું ફરી મુખેથી ઉચરી
આશા તમારી ધરી
આપો તો કરૂણા કરી પતિ ગુણી
ના આપી દેશો અરી.

લક્ષમી–લ્યો બા આ પુષ્પ હવે જલદી આરતી કરી લ્યો કારણ કે વખત વધારે ગયો છે માતુંશ્રી ઉતાવળા થતા હશે.

સોન–બરાબર લક્ષમી આજે આપણે માતુશ્રીને કહયું પણ નથી. જેથી રાહ જોતાં હશે ખરા લાવ આરતી.

લક્ષમી–લ્યો બા (આરતી પ્રગટીને આપે છે)

સોન– (રઘુપતી રામ રૂદેમાં રહેજોયે એ રાગ)

નમું જુગદંબા રૂદ્રની રાણીરે, જવાળામુખી પ્રગટ જુગ જાણી
હું છું બાળ અબલ કદ સાઓરે દુખલડાં તમામ નસાવોરે
પડું પાય પ્રસન દેવી થાઓ નમુ જુગદંબા રૂદ્રની રાણીરે,
ભવસાગર છે ભય કારી ચાહુ હાંટવાં હોડી મારીરે
દેજો સદગુણી મુજને સુખાણી નમું જુગદંબ રૂદ્રની રાણીરે
જેના હાથમાં તનમન દેવુરે સદાકાળ જેને સંગ રેવુંરે
તે મુરખ મળે તો દુખ કેવું નમું જગદંબ રૂદ્રની રાણીરે.
માટે આજ મુજ અરજ સ્વિકારો ત્રિપુરેશ્વરી બેન્ને તારીરે
મને કરજો કોવીદની નારી નમુ જગદંબા રૂદ્રની રાણીરે

હે મહીસાસુર મર્દીની ! તું સેવકોની પ્રતીપાળ છે તારા ભકતોને સંકષ્ટ તેને તુ પોતેજ માને છે તો આ બાળા અત્યારે દુખ સમુદ્રમાં ડુબે છે તેને તારનાર તારી શીવાય અન્ય સમ-

ર્થ નથી માજી મારા તમામ કષ્ટો દુર કરી સુખનો શુર્ય ઉદય કરો.

લક્ષ્મી–કેમ બા પુજન થઇ રહયું તો રથ તઇયાર કરૂં

શોન–હા બેન પુજન થઇ રહયું રથ તઇયાર કર.

લક્ષ્મી–બહુ સારૂં બા (ચાલવા જાય છે ત્યાં) આ જુવે તો ખરા પાર્વતી કાંઇક ઉતાવળી ચાલી આવે છે લાગે છે ઉમંગમાં કંઇ નવીન ખબર હશે.

પાર્વતી–[પ્રવેશ કરે છે બાઇ સાહેબ વધામણી લાવી છું

શોન–શાની વધામણી–પાર્વતી ?

પાર્વતી–બા આપનું વેવીશાળ ધુમલીના મહારાજા સીયાજી સાથે કર્યું તે સમસ્યા પણ તેણે પુરણ કરી લ્યો આ સમસ્યા [પોતાની પાસેથી કાગળ આપે છે.

શોન–(વાંચીને) મારા પ્રાણથી કાંઇ વીશેષ વહાલી પાર્વતી આ વખતે તેં મારા બળતા હૃદયને નીરરૂપ બની શાંત કર્યું છે તેના બદલામાં મારાથી કાંઇ પણ આપી શકાય તેમ નથી તોપણ

રાગ–મારા પ્રાણથી વહાલી પાર્વતી

મારી પ્રાણ પ્યારી પાર્વતી ભલે આવી તું અહી
પ્યારા નાથ તણા પ્રેમનો પત્ર આ લઇ– ટેક
આનંદ મારા ઉદમારે રાખી ન સમાયે આજ
મનવાંછીત મુજને મળ્યું મારા સિધ્યા સર્વે કાજ–ભલે
ભાગ્ય ઉગ્યો આજમોરે શુદ્ધ સુવર્ણ સ્વરૂપ
મે વરસ્યો મોતી તણો મારે આજનો દીન અનુપમ–ભલે

અજવાળામાં આવીયુંરે આ ઘડી જગત તમામ,
સુખ દેખુ સહુ ઠાઠમાંહી દુઃખ દેખું નહિ નામરે—ભલે.
આપું છું ઇનામમાં લે આ હાર અમુલ્ય.
આ દુનિયામાં અન્યને નહિ તેવડું તારે તુલ્યરે—ભલે,

બેન આ મારો હાર તને ઇનામમાં આપું છું વળી વખત આવે જોઇ લઇશ.

લક્ષ્મી—કાં બા મારૂં કહેવું સાચું ઠર્યું ને હવે તો શાંતિ થઇને ?

સોન—બેન સમસ્યા તો પુરણુ થઇ તે આનંદ થયો પરંતુ હૃદયમા રહેલ પરમાત્મા સાક્ષી પુરતા નથી કે આનંદ થાય કદાચ સમસ્યા કોઇએ પુરણુ કરી હોય ને નામ કોઇનું હોય શી ખાતરી રજવાડાના વિશ્વાસ નહિ.

લક્ષ્મી—ઓહોહો બા તમો તો આવાંજ રહ્યાં કે બિચારા માતપિતાએ આપના કહેવા પ્રમાણે કર્યું છતાં છેવટ તો જુતી આપના કહેવા પ્રમાણે કર્યું છતાં છેવટ તો જુતીઆજ, કે ?

પાર્વતી—બા ખાંડું પણુ સાથેજ આવ્યું છે, હવે ચાલો માતુશ્રી આપને બોલાવે છે.

લક્ષ્મી—બા હવે છાનાંમાનાં રહેજો. જલ્દી લગ્ન કરવા દો કે અમે પણુ બે દીવસ લહાવો લઇએ.

શોન—લક્ષ્મી મૌનતા ધારણુ કેમ કરી શકું જ્યાં સુધી મારૂં હૃદય કબુલ નહિ કરે ત્યાંસુધી મારાથી કબુલ કેમ કરાય જેને આ દેહી અર્પણુ કરવી છે તે વગર વીચારે કાર્ય બની કેમ શકે

કાલે વિચારીએ કરતાં સગાઇ
તન મન ધન જેને સોંપવું બાઇ-ટેક
પાલટીએ લઇ અન પદાર્થ
આતો કરમ સંગ જાએ જડાઇ-કાન
રહીને અનચે જા ચપલ ઘડી,
જીવવું જગમાં અને દુખદાઇ-કાન.
સુખ દુખનો કરવો જેને સાથી
શુન રહો રાખીએ મનમાંહી-કાન.

લક્ષ્મી—ઠીક બા તમો તો તમારૂંજ ધાર્યું કરવાના તેમાં કોઇનું કહેવું શું કામ આવે બીચારા માતપીતા પણ આ વાત સાંભળી નારાજ થશે.

સોન—લક્ષ્મી માતાપીતા તો વેવીશાળ કરી આપે પરંતુ ઊંડો વીચાર ના કરે ને પાછળથી તેના ફળ દીકરાઓને ભોગવવા પડે સમજ્યાને ?

લક્ષ્મી—બહુ સારૂ બા ચાલો રથ તઇયાર છે (જાય છે)

પ્રવેશ ૯ મો

સ્થળ--રાજસિંહનો મહેલ.

પાત્ર—રાજસીંહ, રાણી, સોન, દાસી, સોમદેવ, વીગેરે

રાણી—દાસી હજુ સુધી બહેન કેમ નથી આવ્યા ?

દાસી—બાઇ સાહેબ હું સમસ્યા દઇ ચાલી આવી ને તેઓ પાછળ આવતા હતા જુઓ આવ્યા.

શોન--માતુશ્રી અભીનંદન કરૂં છું.

રાણી--કલ્યાણ બેટા તારી બનાવેલ સમસ્યા ધુમલીના મહારાજા સીયાજી જેઠવે પુરી ખાંડુ પણ સાથે આવ્યું છે તો હવે તારા પીતાશ્રી લગ્નની તઇયારી કરવા કહે છે.

શોન—માતુશ્રી સમસ્યા પુરણ થઇ તે ખરૂં પંરતુ મને શંકા રહે છે, તો ખાંડાથી લગ્ન કરવા મારી ઇચ્છા નથી, પરંતુ સમસ્યા પુરણ કરનાર પોતે અહીં પરણવા આવે તે વખતે હું બીજી સમસ્યા બતાવું ને તેનો ઉત્તર આપે તો મને પાણી ગૃહણ કરવાને કોઇ જાતની હરકત નથી.

રાણી--સોન તું દીવાની તો નથી ને ? તારા કહેવા મુજબ સમસ્યા લઈ રજવાડાઓમાં મોકલ્યા તે બીચારો મહા મુશીબતે સમસ્યા પુરણ કરાવી આવ્યો તો તેને પણ જસને જુતીયાં, ક્ષત્રીઓમાં આવી પુત્રીઓ સ્વછંદ પણે વર્તવાવાળી કોઇ નહોતી જોઇ હવે તો તારાથી અમો છેક કાયર થઇ ગયાં.

શોન—માતુશ્રી ક્રોધ શામાટે કરો છો તમો તમારા સુખમાં રાજી છો કે દુઃખમાં જો સુખમાં રાજીહો તો મારા ધારવા પ્રમાણે કરવા દયો પછી આપની મરજી.

દાસી—આ મહારાજા પધારે છે (રાજસીંહ આવે છે)

રાણી— પ્રાણેશ અભીનંદન કરૂં છું.

રાજસીંહ—સ્વસ્તીતુભ્યં. પ્રીયા કેમ પ્રિયા સોનબાને સમસ્યા વંચાવી.

રાણી—હા સ્વામીનાથ વંચાવી પરંતુ પથ્થર માથે પાણી જેવું થયું.

રાજસિંહ—કેમ પ્રિયા આવું બોલવાનો ભાવાર્થ શું છે

રાણી—સોન બા તો કહે છે મને સમસ્યામાં શક રહે છે, જેથી હથેવાળે લગ્ન કરી ફરી પ્રશ્ન પુછી ખાત્રી કરીને પાણી ગ્રહણ કરીશ.

રાજસીંહ—ભલે બેનનો એવો વિચાર હોય તેમ કરીએ,

દાસી—મહારાજા ગોર આવ્યા છે અંદર રજા માગે છે શી આજ્ઞા છે.

રાજસિંહ—ખુશીથી આવવા દે.

દાસી—જેવી આજ્ઞા (દાસી જાય છે).

સોમદેવ—જય થાઓ મહારાજાનો કેમ મહારાજા હવે લગ્નતા માટે શું વિચાર કર્યો. સારા કામને વિલંબ અટકાવવાથી હજારો હરકત આવી પડે માટે જલદી બને તો વધારે ઉત્તમ ગણાય.

રાજસિંહ—મહારાજ તે કહેવું બરાબર છે પરંતુ સોનબાનો વીચાર એવો છે કે હથેવાળાથી લગ્ન કરી ફરી પરનોતરથી પરિક્ષા કરવી ને ત્યારબાદ પાણી ગ્રહણ કરવું આવો વિચાર છે.

સોમદેવ—હેં હેં હેં મહારાજા આતે તમે શું બોલો છો રાજાઓના ખાંડા આવ્યા પાછા ફરતા હશે કે ? શું મારૂં તમારે

કમોત કરાવવું છે કે શું ? મારી બધી મહેનતના માથે પાણી ફેરવવા કેમ તઇયાર થયા સોનબાતો છોકરૂં છે તે શું જાણે તમે તમારે તઇયાર કરોને.

શોન—મહારાજ ! ક્રોધ શા માટે કરો છો હું વીના પરીક્ષાથી પાણી ગ્રહણ કરનાર નથી વળી તેમાં તમારી મહેનત શું માથે પડવાની છે હું કાંઇ પરણવાની ના કહેતી નથી તમે શીદ મુન્જાઓ છે ?

સોમદેવ—ના નહી ત્યારે શું શીંગડાં અમે જાણુતા હતા કે રાજાઓના કામમાં કદી જશ મળેજ નહી ને થયું તેમજ ઠીક તમે જાણો ને તમારૂ કામ જાણે હવે હું મોંઢું બતાવવાનો નથી હશે આ નીમીતે મારૂં મત્યુ માંડ્યુ હશે નહી તો આવું કામ હાથ લઉં શા માંટે.

શોન—ગુરૂજી આવો ખોટો ક્રોધ કરી મારા પીતાશ્રીને શરમીંદ શા માટે કરો છો. મારે આખી જીંદગી નીરગમન કરવી છે તો વીના વીચારે એ કાર્ય કદી નહીં બને.

રાજસીંહ--મહારાજ તમો સોનબાને લઇને ત્યાં જાઓ ને પછી બેનની મરજી મુજબ પરીક્ષા કરી પાણી ગ્રહણ કરે અમારી રજા છે.

સોમદેવ--(સ્વાગત ઠીક છે જવા દયો. ત્યાં પછી હુ જોઉં ને એ છે કે ગમે તેમ તો કરી બેડા પાર) ભલે મહારાજા બેનની મરજી•તેમ હોય તો મારી ના નથી. ચાલો કરો તઇયાર હું ઘેર જઇ તઇયાર થઇ આવું છું.

રાજસિંહ—ભલે ખુશીથી જાઓ. (જાય છે) બેન તમો

પણ તઇયાર થાઓ ને તમારી બન્ને દાસીયોને સાથે લઇ જાઓ ને પાછા ફતેહના સમાચાર મોકલો.

સોન—જેવી આજ્ઞા (સોન જાય છે).

રાજસિંહ—પ્રિયા મારે કચેરીમાં જવાનો વખત થયો છે માટે રજા છે ?

રાણી—પધારો પ્રાણેશ (રાજા જાય છે.

સોમદેવ—લ્યો ચાલો બા રથ રવાના કરો.

સોન—મહારાજ તમે ચાલતા થાઓ હું જરા અંબાજીની સ્તુતિ કરીને આવું છું.

સોમદેવ—બહુ સારૂ બા (માણસોને) ચાલો રવાના [સૌ જાય છે ને સોન સ્તુતિ કરે છે.]

અંક બીજો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ-કુમલી સીયાજીનો ખાનગી મહેલ

સીયાજી—સોન સોન શું તમારો ચમત્કાર ? શું તારામાં વશીકરણ કે શું મોહની મંત્ર કે પ્રાણ પરવશ કરી દીધા સુંદર શયન ભુવન તારા વિણ સ્મશાનવત જણાય છે, દિવ્ય-

માન રંગમહેલ ઉજડનો આભાસ કરે છે ખાન પાન વીશ સમાન લાગે છે તારા કમળ મુખનું દર્શન થશે ત્યારે કેવો આનંદ થશે તે અનુભવી શકાતું નથી.

અદીઠ પ્રિયા વશી અંતર મારે;
મુજ મન એ વીણ અન્ય ન ધારે-ટેક,
એ મદીરાક્ષી તણો કર મુજને,
શુભ મધુ પાન કરાવશે કયારે—અદીઠ.
કે દીન વાણી પીયુષને પુરે,
મુજ મન પ્યાસી વપીહને તારે–અદીઠ.
કામની કામની તુલ્ય એ ભાવની,
જામની કેદિ જગાવશે પ્યારે-અદીઠ
એ દીન કેવો હવે સુખ રૂપી,
જે દિન સોન આવશે ઉતારે—અદીઠ.

અરે પણ સુખમાં સુખ ને દુઃખમાં દુ;ખજ મારૂં જેમ જેમ અધીરૂં મન મળવાને તલપે છે તેમ તેમ ગોર મહારાજ પણ વિશેષ દિવસો વ્યતીત કરતા જાય છે પણ રખેને પોકળતો પ્રકાશ ના પામ્યું હોય (વિચાર કરો) અરે નાના અમારા બે શીવાય ત્રીજો માણુસ એ વાત જાણતો નથી. તો ભય શાનો પણ મહારાજની અવધી ઉપર બે દિવસ થયા તો હવે આવવા જોઇએ.

(સામે જોઇને અરે વાહ વાહ જેની રાહ જોતો હતો તે પધાર્યા તો ખરા) કેમ મહારાજ શી ખબર છે.

સોમદેવ—મહારાજ વળી બીજા ખબર હોય કે અહિં હથેવાળે પરણવા તેણે ઉત્કંઠા બતાવી જેથી સાથે લઇને આવ્યો પણ જલદી કરો તેને ઉતારા માટે ગોઠવણ કરો પણ જો જો ઉતારો એવો મળવો જોઇએ કે કોઈ માણસ પણ ત્યાં જઇ શકે નહિ એટલે આપણું કામ ફતેહ થાય બાદ પછી હરકત નથી.

સીયાજી—જાઓ ત્યારે આ ચાવીઓ લઇ આપણો બહારનો હવા ખાવાનો મહેલ ઉઘાડી તેમાં ઉતારો આપો મેં તે કાલેજ દુરસ્ત કરાવી રાખ્યો છે (ચાવી આપે છે.)

સોમદેવ—બહુ સારૂ મહારાજા જાઉં છું (જાય છે)

સીયાજી—વાહ વાહ હવે બેડો પાર શાબાશ છે એ ગોર મહારાજને કે મારા માટે તેણે પુરો પરીશ્રમ લીધો પણ હવે મારા ખાનગી માણસોની ત્યાં ચોકી રખાવું કે કોઇ અજાણ્યું આવી વાતચીત ના કરે નહિ તો જો હલામણને ખબર પડશે તો વાત વણસી જશે ચાલ તેનો બંદોબસ્ત કરૂં (જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો

સ્થળ—નદી કિનારે.

પાત્ર—સોનની દાસી લક્ષ્મી તથા હલામણની દાસી રાધા

[બંને દાસીઓ નજીકમાં બેડાં ઉતારી પાણી ભરે છે.]

લક્ષ્મી--અરે બાઇ જરા આંખો ઉઘાડ જોને છાંટા પડે છે. મારા બાઇ સાહેબ સોનબા માટે પુજનનું પાણી છે તેમાં તું છાંટ નાંખી બગાડે છે મદમાં આંધળી બની ગઇ લાગે છે.

રાધા—જોને રાંડ છટેલ શરમાતી નથી બોલતાં મદ હોય તો કયાં તારો ઉછીનો લીધો રાંડ તારી બાઇ તેમા મારે શું જો વધારે બોલી તો હાડકા ખોખરા થશે સમજીને ?

લક્ષ્મી—જા નીચ કુલટા તું મારા હાડકા શું ખોખરા કરનાર હતી રાંડ પરાયું ખાઇ હરામની દાનતે રાખી મસ્ત થઇ ફરોને બહાર કજીઆ કરવામાંજ સુરીઓ બણાઓ;

રાધા—જા જા રાંડ તારા બાપનું અનાજ નથી ખાતા બળતરા થતી હોય તો નાખ રાઇને મીઠું આંખમાં.

લક્ષ્મી—નીચ હવે સંભાળીને બોલજે હો સમજીને,

એલી બાનડી જોને તું.

આશું બોલે અલી બાનડી અજાણુ વધારે ના વદીશ હવેરે.
તારા બોલ લાગે મને તીખાં બાણુ વધારે ના વદીશ હવેરે.
જેવી છું તેવી જણાય છે જરૂર વધારે ના વદીશ હવેરે.
કાળા કરમની કરનારી કુર વધારે ના વદીશ હવેરે.
મને લાગી અંતરમાંહી લાય વધારે ના વદીશ હવેરે.
તારૂ મુખ મને લાગે દુખદાય, વધારે ના વદીશ હવેરે.
હવે બોલી જોજે રાખ્યા વિના સુત, વધારે ના વદીશ હવેરે.
તોડું તળાવેથી જીભ તારી તુર્ત વધારે ના વદીશ હવેરે.

રાધા—ઓય તારો બરો રાંડ જાણે છે કે હું કોણ છું વળી તારી બાઇ તો પતીવૃતા જોઇ એતો દુનીયાને દેખાડવાનું સમજી અમો તો બધી વાત જાણનારા રાંડ કોને સમજાવે છે. તમારો દમાદમ બધો ઠીક છે. સાંભળ—

જોઇ જોઈ તારી શિખામણ સોન, વિવેક તો વંચાશે હવેરે
કહે ડેણુને મોઢે તું ડેણુ કોણ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.
ભણી ગઇ પણ ગણી નથી લેશ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે
કરી જાણે નહિ ગુણ તણું મુલ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.
ગણે મુરખ ગણીને સમતુલ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.
પતિવૃતા મહી શીર લેશે પાંપ, વિવેક તો વંચાશે હવેરે.

સોરઠો.

બાંધી મુઠી લાખની ઉઘાડી વા ખાય
હલામણ દુવા પારખે, સોન સીયાને જા.
(આટલું બોલી બેડું લઇ ચાલી જાય છે.)

લક્ષ્મી—હાય હાય શું આ કુટલાએ આ વાત કરી તે સાચી હશે અને એમજ હોય તો અમારી શી વલે થશે એ પાપીના હાથથી કેમ છુટશું હાય હાય અંબેમાં હવે સહાય કર ચાલ મારી બાઇને જઇ ખબર આપું (રોતી રોતી જાય છે)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—સોનનો ઉતારો.

પાત્ર—સોન પાર્વતી, લક્ષ્મી, સોમદેવ સીયાદાસી વિગેરે.

પારવતી—આ કેમ તમો મુંઝાઇને બેસી રહો છો અહીં આવ્યા બાદ તમારૂં શરીર કૃશ થતું જાય છે, મુખની દિવ્ય કાન્તી મહા મનોહર નીલોત્પલ કમલ જેવા શ્યામ ભાસતી જાય છે તેનું કારણુ?

શોન—બેન! મને બીલકુલ ચેન પડતું નથી, અહા! વીચાર દધીમાં ડોલ્યા કરૂં છું. તમામ સ્થળ દુઃખમય ભાસે છે.

નથી મુજને સખી આ સહુ ગમતું
વિવિધ વિચારમાં મુજ મન ભમતું,
ચંદન ચીત ચલિત કરે છે.
અંતર અગ્નિ બની તન દમતું, નથી૦
સેવતિ નારી હરે સુખ સઘળું,
પુષ્પ સુંઘેથી નથી દુઃખ સમતું નથી૦
સુખ ઉપચારથી શાંત નથી.
મન વિરક્ત વારિધિમાં રહે રમતું નથી૦

જો પાર્વતી, લક્ષ્મી કેમ રોતી ચાલી આવે છે.

[લક્ષ્મી આવે છે] કેમ લક્ષ્મી શા માટે રૂવે છે. તને કોઇ લડયું કે તકરાર થઇજ હોય તે જલ્દી કહે.

લક્ષ્મી—શું કહું બા, એક નીચ બાનડીના બોલથી મારા ઉરમાં જ્વાળા પ્રગટ થાય છે કહેતાં જીભ ઉપડતી નથી.

સોન—બહેન! શા માટે મુંઝાએ છે, જે હોય તે જલ્દી કહે.

લક્ષ્મી—સાંભળો આ—

સોરઠો.

બાઇ મુને બાની વઢી, નદિએ ભરતાં નીર,
એક વચનને કારણે, શોસાયું મારૂં શરીર.

સોન—બેન! શું એવું વચન કહ્યું તે કહે.

લક્ષ્મી— શું કહું વાત.

શું શું કહું વાત વિસ્તારીને કહેતાં જીભ કપાય;
નિર્લજ લોંડીના બોલથી ઉર કરોધ ન માય— ટેક૦
મરજી મુજબ મદ છક વદી દુષ્ટ વચન અપાર.
કુબુદ્ધ કહ્યા વળી આપને માર્યો વચનનો માર—શું કહું.
સમસ્યા પુરણ કરે જે ધણી તેને જાણે છે કોણ.
વણ સમજુ વર થાય છે નથી વાતમાં મોણ—શું કહું,
સોન શિયા ઘરમાં જશે જે છે બાપને તુલ્ય,
ખોશે હલામણ હીરલો ભુપ આવશે ભુલ—શું કહું.

સોન—હાય હાય દાસી, નીજ પંડિતે આવો વિશ્વાસઘાત કર્યો. જો કદાપી ઇશ્વરે મને અહિં આવવા મતી ન આપી હોવતો નકી મને ભુલ થાપ ખવરાવત પણ ઠીક છે સત્યનો બેલી છે.

પાર્વતી—જુઓ નીચે પંડિત આવ્યો.

સોમદેવ ! કેમ આ ઉતારાની સોઇ સારી છે તે મહારાજાએ કહેવરાવ્યું છે કે ચીજ રકમ જોઇએ તેના માટે બીલકુલ મુંજાવું નહી, તેઓ લાચાર છે કે— લગ્ન થયાં પહેલાં તેઓ આવી શકે નહીં પરંતુ તેનુ મન તો અહીંજ છે સમજ્યાને.

સોન—નીચ, નીમકહરામ, પાપી ચંડાળ, કૃતઘ્ની તારૂં કાળું મોઢું શું લઇને આવ્યો છે. વીશ્વાસઘાતી, પોતાને પતી બનાવતાં ઇશ્વિરનો જરાપણ ડર ખાધો નહી? હલામણ જેવા પતીનો ત્યાગ કરાવી સીયાજી સાથે પાણીગ્રહણ કરાવવા તૈયાર થયો નામ તું રૌ રૌ નરકનો અધીકારી બનીશ, તમામ સુખથી વીમુખ થઇશ નીચ લક્ષ્મીની લાલચ ધરી આવા કૃત્ય કરી સ્વર્ગના સુખ પર નરકનો ભોકતા બને છે.

ધીક ધીક તને નીમક હરામ.

ધીક ધીક તને નિમકહરામ, બતાવીશમાં મુખ મને રે
કર્યું વિશ્વાસઘાતી તે બુરૂં કામ બતાવીશમાં
લલચાણો દુષ્ટ લક્ષ્મીને કાજ બતા૦
થઇ કલંકિત વિદ્યા તારી આજ બતા૦
આવું આચરતા ભયકારી કર્મ બતા૦
નીચ નાવી જરી તને શર્મ બતા૦
પાપી પતીવ્રત મારૂં ભંગ બતા૦
શું ચડત તને સુજશનો રંગ બતા૦
મુજ સસરો સિયાજી પિતા તુલ્ય. બતા૦
તેને પતી તું કરવે દઇ ભુલ બતા૦

હા હા નીચ તું તો નરકે પડીશ બતા૦
આવાં કાળાં કામ ફરી ન કરીશ. બતા૦

સોમ—અરે બા પણ તમને આવી ખોટી વાત કોણે કરી હું તમારૂં બુરૂં કરવામાં રાજી હોઇશ કે ?

સોન—નીમકહરામ વીશેષ ભાષણ તારૂં રહેવા દે તારૂં કાળું દર્શન વધારે વખત કરવા ઇચ્છતી નથી દાસી જા તેને ધકકો મારી બહાર કાઢ.

સોમદેવ—ઠીક છે યાદ રાખજે કે મારા અપમાનું ફળ તને કેવું મળે છે કોણ હલામણ પતી થાય છે કે સીયાજી.

સોન—જા તારાથી બને તે કરજે દાસી માર ધકકો.

(દાસી ધકકો મારે છે સોમદેવ જાય છે.)

શોન—હાય હાય હાય દાસી હવે શું કરૂ હાથથી કેમ છુટવું

લક્ષમી—બા ધીરજ ધરો સઉ સારા વાના થસે જો ખબર ન પડી હોત તો ઉપાય નહોતો પણ હવે ફીકર નથી.

સીયાજીની—દાસી (પ્રવેશ કરી) બાઇ સાહેબ મહારાજા સીયાજીએ આ સણગાર મોકલ્યો છે તે ધારણ કરો.

સોરઠો.

શુંડી ભયો શણગાર મને સીયાનો શોભેજ નહીં,
હલામણ મુજ ભરથાર સીયો અમારો સાસરો.

સી. દાસી—આ હલાણણનું નામ મુકો ને શીયાજીનો શણગાર ધારણ કરો તો સુખી થશો નહીં તો દુઃખી થશો.

સોન—જા નીચ દુખને સુખ દેનાર વીશ્વંભર વીના કોણ સમર્થ છે જા તારા નીચ રાજાથી જરાપણ ડરતી નથી.

સી. દાશી—બાઇ આટલો બધો મીજાજ રાખી મને ધકકા મારો છો પણ તેનાં ફળ તમોને મળશે અમારાજ હાથમાં છેવટ રહેવું પડશે સમજ્યાને.

સોન—જાને સમજાવવા વાળી. લક્ષમી જુએ છે શું એ રાંડને ધકકો માર દાદરેથી નીચી પાડ કે ફરી વખત અહીં આવવાની સત્તા ના રહે.

સી. દાશી—યાદ રાખજો બાઇ કે આનુ પરીણામ શું આવે છે જ્યારે મહારાજાના ધરમાં આવશો ત્યારે પછી તમોજ અમારી લાચારી ભોગવશો.

લક્ષમી—હવે જા નીચ (ધકકો મારે છે દાસી જાય છે,)

સોન—દાસી લાવ કાગળ ખડીયો કલમ મારા પ્રાણેશને પત્ર લખી ખબર આપું.

દાસી—જેવી આગ્ના (લાવે છે સોન પત્ર લખી લક્ષમીને આપે છે)

સોન—જા બેન જલદી પત્ર લઇ મારા પતીને આપી આવ

દાસી—જાઉં છું બા (લક્ષમી જાય છે)

સોન—પાર્વતી હવે પુજન સામગ્રી તૈયાર કરી લાવ પુજન વખત થયો છે.

પાર્વતી—બા ચાલો પધારો તઇયાર છે (જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ હલામણનો મહેલ

પાત્ર--હલામણ અને પછીથી લક્ષમી.

હલામણ—(તકદીર હમારે ઇદના એ રાગ.)

કોઇ ઇલાજ આ ઘડી મુજને મળે નહી,
આ ધર્મ સંકષ્ટા બધી તીર તો જડે નહી--ટેક.

પડું હું પાપમાં વિચારૂં વાત દુષ્ટ જો,
અપાર કષ્ટ રાહ સુખતો જડે નહીં--કોઇ૦

ગણાય પુત્ર તુલ્ય પુત્ર પત્ની જેહને,
તે દુષ્ટ વાંછના કરે દિલે ડરે નહીં--કોઇ૦

હરી હરી હવે અધર્મ આવી ઉલટયો.
આ કર્મથી આકાશ કાં તુટી પડે નહી--કોઇ૦

હલામણ—સોન સોન સદભાગી સોન કર્મથી પછાત પડેલ પતીને પ્રીતે પાણી પાવાનો વખત ના મળ્યો વહાલિ વિના દર્શનથી દિવાનો છું બેભાન છું, ગમાર છું, આમ વીયોગ વન્હીમાં બળવા કરતાં એકદમ શીર છેદન કરવું ઉત્તમ છે તારા વીના આ કલેવર પ્રાણ રહીત છે શું કરૂં કયાં જાઉં પીતાશ્રી મારા પુજ્ય પીતાશ્રી પુત્ર પ્રત્યે આવો જુલમ અનહદ અન્યાય ના ઘટે ઠીક છે આપ વડીલ છો આપની સામે મારાથી એક શબ્દ અસભ્યતા ભરેલ બોલાય તેમ નથી ખેર જેવાં સંચીત.

લક્ષમી—(પ્રવેશ કરી) મહારાજા આપને નમન કરૂં છું.

હલામણ—કલ્યાણ તમો કોણ છો અને શું પ્રસંગે આવ્યાછો

લક્ષમી—મહારાજ ! હું આપની અર્ધાંગના સોનની દાસી છું આ તેનો પત્ર લઇ આપને આપવા આવી છું.

(પત્ર આપે છે)

હલામણ—[વાંચે છે] શાબાશ સોન તારો અનીવાર્ય સ્નેહને શું તારો મારા પ્રત્યે આવો સ્નેહ છે તો મારા જેવો ભાગ્યશાળી ભવીશે કોણ છે.

લક્ષમી—મહારાજ પત્રમાં શું લખ્યું છે તે કૃપા કરી મને સંભળાવશો તો આપનો આભાર માનીશ.

હલામણ—સાંભળ લક્ષમી.

પ્રાણ પતી છો આપ અમારા.
હું છું આપની પ્યારી વાલા
સહીશ દુઃખો દાવાનળ શીરપર,
નહી રહુ તમારી ન્યારી વાલા—પ્રાણ.
ખબર પડી નહોતી પતિ પહેલે,
મુર્ખ હું માનીતી જાતી વાલા
સત્ય અસત્ય નહી સમજાણું
આજે હવે દુખી થાતી વાલા—પ્રાણ.
પંડિત દુષ્ટ પ્રપંચી પુરો
મુજને દુખમાં નાખી વાલા
તો પણ પુર્ણ પતિવ્રત

રાખી ઇશ્વર સાક્ષી વાલા
આજ મુજ પત્ર વિલોકી પ્રીતમ,
દુઃખથી લેજો તારી વાલા.
નહી તો આ દાસી તન તજશે
કહું છું સત્ય પોકારી વાલા—પ્રાણ.

અરે પણ મારા વીચાર શા કામના જ્યાં પીતાશ્રીની પ્રબળતા ત્યાં પુત્રનું પરાક્રમ પરીપુર્ણ કરવાનો વખત મળેજ **ક્યાંથી**, ઠીક, લક્ષ્મી આ વખતે એ પ્રેમ મુગ્ધાને મારાથી લેશ માત્ર મદદ થઇ શકે તેમ નથી જેમ પાંખ વીનાનો પક્ષી ગગનમાં ગમન કરવા ઉત્કંઠા ધારે પરંતુ નીરર્થક તેમજ પીતાશ્રીની પુર્ણ સત્તા નીચે હું નીર્માલ્ય છું તો પણ " સત્ય મેવ જયતિ " ધીરજ રાખવાથી તમામ કાર્ય સફળ થશે પણ અત્યારે નીરૂપાય છું.

લક્ષ્મી—મહારાજા શા માટે નિર્બળ શબ્દો કાઢો છો સૌ સારા વાના થશે વળી ઇશ્વરે એ જોડી આપના માટેજ નીર્મેલ છે કારણ કેઃ—

સોરઠો.

જેવી સોન સુજાણ તેવો હલામણ હીરલો
બેતન એકજ પ્રાણ જુગત જોડ મલી ભલી

હલામણ—લક્ષ્મી તારૂં કહેવું સત્ય છે પરંતુ વીયોગનું અસહ્ય દુઃખ મારાથી સહન થાતું નથી પરંતુ લાચાર છું.

લક્ષ્મી—મહારાજા નિશ્ચિંત રહો સોન હલામણ સીવાય અન્યને ભ્રાત પીતા ગણે છે, લ્યો હવે રજા લઇશ.

હલામણ—ખુશીથી જા હરવખત તારી બાઇના મને ખબર આપતી રહેજે કે મારા અધીરા મનને શાંતી મળે.

લક્ષ્મી--કંઈ ફીકર નહિ મહારાજા જાય છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ-સીયાજીનો મહેલ.

પાત્ર—સીયાજી દાસી ગોર.

સીયાજી--વાહ વાહ જગતનિયંતા તેં મારે માટે સોન રૂપી રત્ન ક્યાં છુપાવી રાખ્યું હતું સોન જ્યારે આ મહેલમાં પ્રવેશ કરશે ત્યારે શું શોભામાં વૃદ્ધિ પામે નહિ અરે પણ અત્યાર સુધી દાસી કેમ નહી આવી હોય [સામે જોઇ અરે આવી ખરી પણ શણગાર પાછી લાવી લાગે છે કાંતો પ્રસન્ન નહિ પડયો હોય.

દાસી--[પ્રવેશ કરી] લ્યો તમારા દાગીના બળ્યું આ કામ મને જો આવી ખબર હોત તો જવાની હા પાડત નહી પણ મારા નશીબે મને ભુલાવી.

સીયાજી--પણ છે શું કાંઇ પ્રસન્ન ન આવ્યું કે છે શું તે કહો.

દાસી—મહારાજા સોનની ફોગટ આશા રાખશો નહિ મને કહ્યું છે કે તારા રાજા જેવા તો હું નોકર રાખું છું મારો પતી તો હલામણ છે તે સીવાય ઘણા શબ્દો કહી મને સખત માર

માર્યો કે કેટલાક વીસામા ખાતી અહીં પહોંચી હવે ખાટલો ભોગવું તે ઇનામ.

સીયાજી—અરે શું એ નીચ મારૂં અપમાન કરનાર કોણ ! મને કટુ વચન કહેનારને પૃથ્વીપર સુખ ભોગવવા દઉજ કેમ શું મારા પ્યારનું પાત્ર તે હલામણ ભોગવશે કદી નહી. જા તું તારા માટે હું તમામ દવા તથા ખોરાકનો બંદોબસ્ત કરૂં છું.

દાસી—ઠીક મહારાજા હવે હું જાઉં છું.

સીયાજી--ખુશીથી જા [દાસી જાય છે] અરે પણ આ પોગળ ખુલ્લું કોણે કર્યું હશે શું કરવું શું ઉપાય કરવો ગોર મહારાજ પણ પાછા આવ્યા નથી (સામે જોય) અરે સંભારતાંજ આવ્યા પધારો મહારાજ.

સોમદેવ--માઠા સમાચાર મહારાજા ! આપણને કાંઇ બોલવાની શક્તિ પણ નથી મારા તકદીર સારાં કે એ છેડાએલ સર્પના મુખથી બચીને આવ્યો.

શીયાજી—પણ છે શું કહો તો ખરા.

સોમદેવ—શું કહું મારૂં કપાળ કોણ જાણે કોઇએ પોગળ ઉગાડી દીધું કે મને બોલાવી દાસીયો પાસે સખત માર મરાવ્યો ને ધકકો મારી કહ્યું કે જા નીચ તારા રાજાને કહે કે તારાથી બને તે કરી લેજે.

શીયાજી—ત્યારે હવે શું કરવું તેનું કાંઇ સુઝયું ?

સોમદેવ—તમે જાણોને તમારૂં કામ જાણે મારૂં નામ લેશો નહી આપણને તો ખુબ મળ્યું.

સીયાજી--અરે પણ એમ બને પલાળ્યું તે મુંડાવ્યા વીના છુટકો. હવે તો દુનિયામાં હો હો થઇ ગયા તો હવે શા માટે કામમાં પછાત રહેવું.

સોમદવ—ત્યારે એક ઉપાય છે જો બને તો.

શીયાજી—અરે ના બને કેમ ખુશીથી કહો.

સોમદેવ—ત્યારે હલામણને દેશપાર કરો તો પછીથી આપણી મરજી મુજબ કામ થઇ શકે તે અહીં છે ત્યાં સુધી ઉપાય ચાલશે નહી.

સીયાજી—પણ કેવી રીતે દેશપાર કરવો

સોમદેવ—કેવી રીતે શું કહેવું કે તું મને મારવા ઇચ્છા ધારે છે માટે તારૂં મોઢું ના બતાવ.

શીયાજી—વાહ વાહ બહુ સારી યુક્તિ, ચાલો ત્યારે કચેરીમાં જઇ તે કાર્ય કરીયે.

સોમદેવ--મહારાજા કચેરીમાં જરૂર નથી, અહીંજ ખાનગીમાં બોલાવી દેશપાર કરો એટલે ફજેત ના થઇએ, હવે હું રજા લઉં છું, તમે એ કાર્ય જલદી કરજો.

સીયાજી--ભલે જાઓ હમણાંજ બોલાવી દેશપાર કરૂં છું. (ગોર મહારાજ જાય છે ત્યારબાદ) ચોપદાર

ચોપદાર—મહારાજા શી આજ્ઞા છે.

શીયાજી—જલદી જઇ હલામણને બોલાવી લાવ,

ચોપદાર—જેવી આજ્ઞા (જાય છે.)

શીયાજી—અહાહા જે શશીવદની સુલોચનાએ રોમ રોમ

પતીવાસ કરી દીધો તે શું અન્યની ભોકતા બને અને જો તેમ બને તો મારૂં આયુષ્ય વ્યર્થજ ગણાય ઠીક છે જોઉં છું કે શું થાય છે.

હલામણ--પુજય પીતાશ્રી આપને અભીવંદન કરૂં છું સેવકને શી આજ્ઞા છે.

સીયાજી—તું અભીવંદન કરવાને લાયક નથી. તું ખરે મારા કુળમાં અંગાર ઉત્પન્ન થઇ મનેજ મારી નાખી રાજ ભોગવવાની તારે ઉત્કંઠા થઈ છે, નીચ તુને જ્યારે પાટવી પદમાં રાખ્યો ત્યારેજ હદ છોડવા પ્રયત્ન કર્યો, હવે તારૂં કાળું મુખ વધારે વખત ના બતાવ જા વીશેષ સજા કરતો નથી, પરંતુ મારૂં નામ સાંભળે ત્યાં સુધી ઉભો ન રહેતો.

હલામણ--પીતાશ્રી ! મારા શીરછત્ર પીતાશ્રી ! આવા વાકયો શું બોલો છો હલામણનું અનીતી આચરણ કદિ સુર્યનું પશ્ચિમમાં ઉદય થવું બને તો પણ હોયજ નહીં.

હલામણ—(ગોપીચંદ લડકા)

મમ તાત કૃપાળુ વચન વદોમાં ઉત્પાતનાં ટેક.
કદા ન ધારૂં દુષ્ટ ધારણા અહું સત્ય સમ ખાઇ.
આપ પીતા હું પુત્ર તમારો વિમુખ બનુ ન કદાઈરે.
તુચ્છ રાજનો લોભ ન રાખું ગણું સ્વર્ગ સુખ તુચ્છ
ભ્રષ્ટ નહીં થાઉં આ ભવમાં તજી શીવ પિતુ સ્વેચ્છરે
જાઉ રાજ્ય સંપતી છોડી આપ વચનને કાજ
પણ આરોપ દુઃખ અંતરમાં સાલે છે શિરતાજરે.

પીત ભકત હું પ્રાણુ મજારથી કદિ આપને ચાહું
આપ કોપથી નિતમ મારૂં આ ઘડી મારૂં મર્યું

શીયાજી—બસ કર નાલાન તારા વિવેક ભરેલા વાકયો વન્હી ઉત્પન્ન કરે છે, તારૂં શ્યામ દેદાર મને દુઃખ રૂપ બને છે, નીચ ચાલ્યો જા.

સીયાજી—(ક્ષત્રી કલંક કેમ લેશે રે એ રાહ)
પાપી પ્રપંચની જાણી તારી પેર, હલામણ હરામી તું છુ રે.

નથી શિરમાં નમેરા તુટે મેર,	હલામણ૦
નહિં કરવાના કરે છે તું કામ	હલામણ૦
તું તો આપને કરીશ બદનામ,	હલામણ૦
કુર કામથી ભર્યું છે તારૂં અંગ,	હલામણ૦
તને સાંપડયો છે કુશંગીનો સંગ.	હલામણ૦
તારૂં મુખ બતાવવામાં અસુર	હલામણ૦
છોડ પ્રપંચ ચિંતિને રહે દૂર.	હલામણ૦

હલામણ—મારા પુજ્ય પ્રવિત્ર પીતાશ્રી ! પુત્ર પ્રત્યે પુર્ણ અભાવ પ્રદીપ્ત શા માટે કરો છો આપની વીરૂદ્ધ વર્તી નર્કનો ભોકતા કદી બનવાનો નથી તો મારા સાથે આવા કઠોર શબ્દનો વરસાદ વરસાવી શા માટે દુઃખ આપો છો.

હું જાહિર વજુરી છોડીને કદી નહી આવું આ ઠામ,
શીદ કરોધ કરો શીદ કરોધ કરો પલમાં પાણી હરામ,
હું પીત ભકત નહિ વાકય પીતાનું ઉથાપું

તજી સ્વર્ગ સુખ (૨) નહિં પડું નર્કને ધામ—હું જાઉં
ગણુ વેદ વાક્ય (૨) પીતૃ વચન આપના સર્વ,
નિચ જહાં વાણી ત્યાં નિશદિન ત્યાગી ગર્વ,
કરી પીતૃઘાત (૨) નહિં કરૂં કલંકીત નામ—હું જાઉં
નહિ લેશ માત્ર (૨) હું ગણું આપનો દોષ,
દોષ ગણું તકદીરનો નહી કરૂં વ્યર્થ અફસોસ
લો રહો સુખી (૨) હું દુઃખીયો છોડું ગામ—હું જાઉં

સીયાજી—નીચ પાપી નીમકહરામ તારૂ પ્રપંચી ભાષણ સાંભળવાને જરા પણ ઉત્સુક નથી, લંપટ તારા કાળા મુખનું દર્શન વધારે વખત ના બતાવ મારા ક્રોધની હદ ભરાઇ ગઇ છે, તો પરિણામ સારૂં આવવા સંભવ નથી માટે જલ્દી ચાલ્યો જા.

હલામણ—પીતાશ્રી આપના હુકમનો અનાદાર નહી કરતાં આ શહેરનું પાણી હરામ કરી જાઉં છું પરંતુ સત્ય મેવ જયતિ આખર સત્યનો જય.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ રસ્તો

પાત્ર—હલામણ દાંસી વીગેરે

હલામણ—અહાહા પીતાજીની મતીમા અનીતીએ પ્રવેશ કર્યો કે સ્તી જેવી સતી છોડી તેનો પતી વીદેશ જવા ગતી ધરાવે છે અહાહા મારી પવિત્ર કુમળી તારો નીભાગ્ય રાજકુમાર રંક સ્થીતીમાં તને છેવટના પ્રણામ કરે છે મારા હજારો દોષને ક્ષમા કરી મહારા પ્રાણથી વિશેષ વહાલી પ્રેમાલનું રક્ષણ કરજે

હલામણ—[નાગનકે બચ્ચે નાગ હુસે પ્યાર નહિ કરનાએરાગ]

વિદેશ વાટ જાઉં છું આવાર ધુમલી;
પીડે વિયોગ તાહરો અપાર ધુમલી...ટેક
છું દુષ્ટ હીત મુજથી નથી બન્યું;
કરૂં છું ભુમી ત્યાગ લઇ ધિક્કાર ધુમલી–વિદેશ
પ્રાણ પ્યારી મારી સોન સોંપું છું તુને
તું રાખજે કરી હૈયાનો હાર ધુમલી–વિદેશ
અપાર દોષ મહારા ન દીલ ધારજો.
કરૂં છું વારંવાર નમસ્કાર ધુમલી–વિદેશ

અરે સદભાંગી સોન પણ આ વખતે દુરભાગી દારાને ખબર ક્યાંથી મળશે કે તારો હીણભાગી પતી તારા જેવી શુદ્ધ સતી ને સદાને માટે છોડી વીદેશ ગયા છે નથી પરક પક્ષી કે તેને મારા સમાચાર કહુ વખતે વૃક્ષવરના પક્ષીઓ પર આનંદ વૃતીથી સુખ લીયે છે એવે વખતે આ હીણભાગી રાજકુમાર દુખ દશાને પ્રાપ્ત છે (સામે જોઇને) અરે પણ આ સામેથી લક્ષ્મી જેવુ કોણ આવે છે હા છે તો તેજ.

લક્ષ્મી—અરે મહારાજા ! આ વખત તમામ મનુષ્યો તેમજ પશુ પક્ષી આરામ લીયે છે એવે વખતે આ ભયંકર દેશ મા આપ ક્યાં જાવ ઇચ્છા રાખો છો તે સત્વર કહો આપનો આવેશ જોઇ ઉરમા જવાળા ઉત્પન થાય છે માટે સત્વર કહો

હલામણ–શું કહુ લક્ષ્મી હીણભાગ્યની હદ વળી ગઇ દુર ભાગ્યનુ દુખરૂપી વાદળ છવાઇ ગયું સુખરૂપી સુર્ય અસ્ત

મારો વડભિલો વેરી થયાં સુખરૂપી સાધનો સહુ ખરી બેઠાં શું કહું કુડા કર્મની કુરતા બસ હવે મારા દુખની હદ થઇ,

લક્ષ્મી—મહારાજા ? આપના આવા વાકયો ઇંદ્રવજ જેવા લાગે છે પરંતુ શું તે કહો.

હલામણ—લક્ષ્મી મારા પીતાશ્રીએ મને વગર દોષે દેશ પાર કર્યો છે જેથી હવે હું હાલાર તરફ જાઉં છું. પીતાશ્રીના પ્રાબલ્ય નીચે તારી બાઇને મળી શકાય તેમ નથી.

લક્ષ્મી—ત્યારે શું મહારાજા અમોને નીરાધાર દુખ સમુદ્રમાં ફેંકી ચાલ્યા જશો અમોને સહાય કરનાર કોણ.

હલામણ—સહાય કરનાર શ્રીવીશંભર શીવાય કોઇ નહીં લક્ષમી દુખમાં દુખજ હોય તારી બાઇના વીયોગથી આ કલેવર જીવ રહીત છે પરંતુ લાચાર છું ધીરજ ધરવાથી સહુ સારૂ થશે લે આ પત્ર તારી બાઇને આપજે (આપે છે) કહેજે કે તુને વીશેષ ભલામણ નથી કરતો પરંતુ તારો સતીનો ધર્મ છે તેમ વીચારી વરતજે હવે તું જા;

લક્ષ્મી—ભલે મહારાજા આપની આગ્ના છે તો જાઉં છું, પણ મારી બાઇને આ અશુભ સમાચાર મળશે ત્યારે તેની શી દશા થશે

હલામણ—લક્ષમી વ્યર્થ શોક આ કામનો સુખ દુખ એ કરતા શ્રીવિશ્વભંર છે મનુષ્ય યત્ન નીરથક છે કારણ જે શાસ્ત્રમાં કહેલ છે કે—

શ્લોક.

પત્રં નૈવ યદા કીરટ વીરપે દોષી વતંસ્ય કિંમ્
ઉલુકોન વિલાક્યતેયદી દીવા સુર્યાસ્ય કિં દુષણઃ
વર્ષા નૈવ પતન્તિ ચાતક મુખે મેઘસ્ય કિં દુષણં,
યદૂ ભાગ્યં વીધીના લલાટલખીતં દેવસ્ય કિં દુષણં

તેમજ તમારા પ્રારબ્ધમાં વીયોગ દુખ લખેલ હશે તે કોણ મીથ્યા કરી શકે ? માટે જા તારી બાઇને મારા શુભ આશીષ કહેજે ને જરા પણ કલેશ ન કરવો જે નીમીત્ત હશે તેજ થાશેઃ

લક્ષ્મી—બહુ સારૂ અન્નદાતા ! જાઉં છું ઇશ્વર આપને સાહેબીઓ ને સદા સુખમાં વિચરો (બન્ને જાય છે)

સોરઠો.

હલામણ—દેશવટે દરાર સાથ્યો, દીયો સીયે જેટવે
જઇને ભણજે જુહાર, હાલે ગયો હલામણો.

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ સોનનો ઉતારો.

પાત્ર—સોન, દાસી. પાછળથી સીયાજી.

સોન—અહાહા દીનબંધુ દીનાનાથ સ્વયંભુ તું જગત માત્રનું રક્ષણ કરનારા છો તો એક આ નીરાધારની સાહે નહી કરે. ત્યારે તો મને આધાર કોનો ? ખરો આશ્રય આપનાર તો

અત્યારે પરાધીન ત્યારે તારા શીવાય મારી સહાયતા કરનાર કોઇ નથી આ દુઃખી અબળાની દાદ દીલમાં ધરી પાપીનું પ્રાબલ્ય નષ્ટ કરી સત્યનો વિજય કરી મારા અંતરની આપદા અલગ કરી સુખરૂપી સુર્ય ઉદય કર.

લક્ષ્મી-(રોતી પ્રવેશ કરે છે) બા સાહેબ બહાર પધારો.

સોન—કેમ બેન રડે છે શા માટે.

લક્ષ્મી—શું કહું બા ! આપણા પર વીપત્તી વાદળે પુરો ઘેરો ઘાલ્યો છે હવે બચવાનો ઉપાય નથી.

સોન—બેન છે શું જલ્દી કહે.

લક્ષ્મી—બા કહેતા જીભ ઉપડતી નથી.

સોન—લક્ષ્મી કહ્યા વીના છુટકો નથી માટે કહે.

લક્ષ્મી--બાઇ સાહેબ કુમારશ્રી હલામણને તેના દુષ્ટ પિતાએ દેશપાર કર્યા.

સોન—હર હર શંભુ (મૂર્છા ખાઇ પડે છે)

લક્ષ્મી—બા સાવધ થાઓ ધીરજ ધરો હીંમત હારવાથી કાર્ય સફળ થશે નહી વીપત્તીમાં ધીરજ રાખવી ઘટે છે.

સોન--(સાવધ થઇને) બેન શું ધીરજ ધરૂં મારા હઇયાનો હાર તો ચાલ્યો ગયો મને શાંતિ પમાડનાર સ્વામી ચાલતો થયો મારી વીપત્તીને વન્હીમાં બાળનાર વહાલો વીદેશ વાશી થયો મારા માથાનો મુગટ મન હરણ કરી દુર ગયો બસ હવે ખરેજ મારા સુખનો સુર્ય અસ્ત પામ્યો શું કરૂં ક્યાં જાઉં ધિરજ કેમ ધરૂં સુખમાં કેમ વીચરૂં.

સોરઠો,

ઉતારો અંગાર મને જાતાં લાગે જેઠવો;
મારી ઉરમાં માર, ક્યાં હાલ્યો ગયો હલામણો.

સોન—બેન મારા પ્રાણપતિયે બીજું કાંઈ કહેવરાવ્યું છે.

લક્ષ્મી—આ આ એક પત્ર આપ્યો છે (આપે છે સોન વાંચે છે) બાઇ સાહેબ જરા મને સંભળાવો તો ખરા.

સોન—સાંભળ દાસી.

(રાગ વણજારાનો.)

આ પત્ર વાંચીને પ્યારી, મન દ્રઢ કરજે વ્રતી ધારી–ટેક
આ વખત આપણે માથે, નાખ્યું દુઃખ ત્રીભુવન નાથે.
તે ભોગવવું ભય ટાળી. મન દ્રઢ.
હું છું સૌથી દુભાગી, જાઉ તારણી તુંજ ત્યાગી,
શું દઉ શીખામણ તુંજને છે પુરણ ભરોંસો મુજને;
રહે જે તુજ ધર્મ સંભાળી, મન દ્રઢ.
જો મીલાવશે જગસ્વામી, તો ફરી મળશું દુઃખ વામી
આ ઘડી તો જાઉં દુઃખ હારી મન દ્રઢ

લક્ષ્મી—(સામે જોઇ બા અંદર પધારો, પેલા દુષ્ટ ગોર મહારાજ શીયાજીને લઈને આવે છે.

સોન—બહુ સારૂ બેન તું જવાબ આપી દેજે.

લક્ષ્મી—કંઇ ફીકર નહી જાઓ અંદર(સોન અંદર જાય છે) (શીયાજી તથા ગોર પ્રવેશ કરે છે)

શીયાજી—કેમ દાસી ઉતારા વગેરેની સોઇ તો સારી છે ને ?

લક્ષ્મી—હા મહારાજ બહુજ સારી છે.

સીયાજી—પણ તમોએ વગર વીચારે તે તપાસ કર્યા વીના આ ગોર મહારાજને નાહક બોલાવી ફીટકાર આપ્યો તે ઘટીત ના ગણાય હલામણ તો છોકરૂં છે તેનાથી કુહો પુરો થાય કે વળી તેને તો મેં દેવા નીકાલ કરેલ છે માટે તારી બાઇને કહે કે તમારા મધુર સ્વરથી બે ઘડી વાતચીત કરી મને આનંદ આપે.

લક્ષ્મી—મહારાજા આપતો મારી બાઇને ધર્મના પીતા થાઓ તેના પ્રત્યે કટુ વચન કહેતાં રૌ રૌ નર્કના અધીકારી થશો, સ્વર્ગના સુખથી વીમુખ બનશો માટે આપની પુત્રીની સંભાળ રાખવી તે આપની ફરજ છે.

સીયાજી—બસ કર નાદાન લોંડી ! તું મને શીખામણ દેવાને યોગ્ય છે તમારો અખત્યાર કામનો નથી પરંતુ મારી મુરાદ પાર પાડવાને હું સત્તાવાન છું. સીંહની પાસેથી શીયાળ છટકી કયાં જનાર છે માટે વિચાર કરવાનું તારી બાઇને કહે નહીં તો વિપત્તિઓના પાહાડમાં અથડાઇ મરી જશો.

લક્ષ્મી—તમો દુઃખ દેવાને કે સુખ દેવાને સત્તાવાન નથી તેનો કારભાર તો જગતનીયંતાએ પોતાનાજ હાથમાં રાખ્યો છે જો તમારા જેવા મહાન પાપીઓના હસ્તક તે કારભાર હોય તો નહી કરવાના કૃત્યો કરત, પરંતુ વિચારો વિચારો મહારાજા પરસ્ત્રીમાં રાવણનું સત્યાનાશ ગયું કૌરવનું બળ છેદન થયું, ક્યા કીચકની કેવી સ્થિતિ થઇ, ચંદ્ર આપના બોકલા થયા એવા હજારો દાખલા સાંભળ્યા છતાં આવા કૃત્ય કરવા કેમ ઉત્કંઠા ધારો છો.? માટે વિચાર કરી પાછા પધારો સતીની છેડ કરવાં સત્યાનાશ જશે સીંહની મુછનો વાળ, મણીધરની મણી, લેતાં પરિણામ આવતું સારૂં નથી, તેમજ સતીની છેડ

કરતાં પણ તે ફળ પામશો, વીષ રૂપી પ્યાલામાંથી અમૃત જેવા અલભ્ય ફળની નીર્થક આશા રાખશો નહીં.

સોમદેવ—હજી તારી લવરી છોડી દેને તારી બાઇને કહે કે જસદી સ્વાધીન થઇ પટરાણી બને નહીં તો હેરાન થઇ જશે. હલામણની સહાય કરતા હો તો તેને તો દેશ પાર કર્યો છે, માટે સમજી વિચાર કરીને મહારાજાના પટરાણી બની જાઓ.

સખીજી—શીવ ધનુષ્ય કઠણ કઠોરરે માઇ—એ રાગ

બસ બસ બોલતી બંધ રહે તું
મુરખ બાયડી બોધ કરે શું—ટેક.
વગર વિચારે વદે મુખ વાણી,
રાજની રીતીથી લાગે અજાણી; બસ૦
તું મનની હીન મુરખ તુજ બાઇ,
કેમ કરે વિચારે નહિ મનમાઇ બસ૦
કાળનો પંજો પડયો તુજ માથે
નહિ સમજો તો રહો દુઃખી હાથે. બસ૦
નહીં વદજે ફરી વગર વિચારે
મારવી પડશે ગુલામડી મારે બસ૦

સોમદેવ--મહારાજાનો ગુસ્સો હાથ રહે તેમ નથી માટે સમજી સ્વર્ગનું સુખ માણો, ને લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે છે તો મુખ ધોવા શા માટે જાઓ છો,

લક્ષ્મી—નીચ નીમકહરામ લુચ્ચા તારા પ્રપંચની જાળમાં અમોને ફસાવી અહીં લાવ્યો, પરંતુ યાદ રાખજે કે તારા કાળા

કૃત્યના ફળ તુને મળશેજ નીચ તારી મા બેનોને પટરાણી બનાવી તારી પાપી હોજરી ભર.

સોમદેવ—નીચ, નાદાન; બાનડી તું મારૂં અપમાન કરે છે તેથી ન જાણતી કે હું અત્યારે મહારાજાનો માનીતો છું યાદ રાખજે કે તારી બાઇને જો સીયાજીની પટરાણી બનાવું તોજ મારૂં નામ સોમદેવ.

ચાલો મહારાજા આ વખતે પછી જોઇ લેઇશું કેમ નથી માનતી તારી બાઇને કહેજે કે સુખ સંપતી ભોગવવી હોય તો જલ્દી સમજી જાય નહી તો અમારા સપાટામા સપડાએલ કદી બચવાના નથી સમજ્યાને.

લક્ષમી—જા નીચ તારાથી બને તે કરજે અમારા જીવનો ઉત્સુક હો તો તે લેજે પરંતુ ઝાંજવાના જળ માફક સસલાના શીંગ માફક ખોટી આશા ધારીશ નહીં.

સીયાજી—ઠીક છે જોઉં છું. ઝાંજવાનું જળ પીવાય છે કે નહીં ચાલો મહારાજ ! ચાલો (જાય છે)

સોન—બહાર આવી સાબાશ લક્ષ્મી તુને સતકોટી સાબાશ છે તારા જેવી સુજ્ઞ દાસીઓ મારા પાસે ન હોત તો મારી દુર્દશા થવાને જરી વીલંબ રહે અને સહાયતા કરનાર કોણ ? બેન ! તારો ઉપકાર મારી જીંદગી પર્યંત ભુલી શકાય તેમ નથી વિશેષ શું કહું પણ બેન હવે શું ઉપાય કરવો.

લક્ષ્મી--બા મને આવી ખોટી ઉપમા આપી શરમાઓ છો આને હું જે કંઇ કરૂં તે આપના પુન્ય પ્રતાપથી વળી મ જે ધર્મ છે તેનાથી વિશેષ કંઇ કરતી નથી બા ધીરજ ધરો પાપીનો પ્રયત્ન પરમાત્મા પળમાં ખેંચી લઇ સતીની સહાયતા કરશેજ.

સોન—બેન! કદાચ તેઓ આપણા પર બળાત્કાર કરશે તો પછી આપણો શું ઉપાય.

લક્ષ્મી--બા એ દુષ્ટોનો શો ભાર છે જ્યાંસુધી આ શરીરમાં પ્રાણ છે યાતો નસોમાં લોહીનું ફરવું ફરવું છે ને જ્યાં સુધી દ્રષ્ટીથી ચાલતાં મનુશ્યોને જોઇ શકું છું ત્યાં સુધી દેવ કે દાનવનો પણ ભાર નથી કે આપનું શીયલ ખંડીત કરે.

સોન--સાબાશ બેન વીપત્તીરૂપી વન્હીમ તારાં ધીરજ રૂપી વચનો વારી રૂપ બને છે બેન હવે પુજનનો વખત થયો છે માટે ચાલો.

લક્ષ્મી--બા પધારો તમામ સાહિત્ય તૈયાર છે (જાય છે.)

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ જંગલ.

હલામણ—(પડું છું વિખુટો પ્રિયા એ રાગ)

મુજ જન્મભુમિનો વિયોગી હું થયો હવે,
સખી મનુષ્ય વર્ગમાંથી હું ગયો હવે—ટેક
તજી પવિત્ર વર્ગ મેં તજ્યા.
તજવું તમામ રાજ્ય ભ્રષ્ટ હું રહ્યો હવે, મુજ.
ક્યાં રહ્યો સ્વદેશ મારો પ્યારા પ્રાણથી
જરૂર જરૂર ક્રોધ તેથી વ્યાપીયો હવે. મુજ.

અરેરે હવે નીરર્થક આશા શા માટે રાખવી ચાલ અત્યાર સુધી મનામણાની રાહ જોઇ પરંતુ વીના અપરાધે જેણે દેશ નિકાલ કર્યો તે ફરી બોલાવેજ ક્યાંથી.

સોરઠો.

બેઠે બગાધાર મન જાણ્યું મનામણુ આવશે
દેશનેજ ધરાર, સાચો હિયો સીયે જેઠવે

ચાલ જીવ હવે રસ્તો પકડ સાંજ થવા આવી છે તો સામેના બગીચામાં રાત્રી નિર્ગમન કરી સવારમાં રવાના થઇશ (બગીચામાં જઈ સુવે છે)

અહાહા સ્વયંભુ! શુ તમારી ગહન ગતી, ધુમલી રાજકુમાર ની આ રંક સ્થિતિ! ઠીક સ્વયંભુ જેવી તારી ઇચ્છા.

સોરઠો.

ધુમલી રાજકુમાર, રવડતો જંગલ વિશે;
ઇશ્વર તુજ આધાર, અવર આજ મળે નહીં. ૧
નોકર હતા હજાર, ખમાં ખમાં સહુ બોલતાં;
તે ધણી આજ બેજાર, થઇ સુતો આધાર વીણ. ૨
પલંગનો પોઢનાર, તે ભોંય પથારી ભાળીને:
રૂદન કરે અપાર, નશીબ તુજ બલીહાર છે. ૩
કર્મે લખ્યું કીરતાર. છઠીના ચુકેજ નહી,
હુન્નર કરો હજાર આખરના આડાં ફરે ૪
માત પીતાને ભ્રાત, સ્વાર્થના સહુ સોબતી
એક ત્રીભોવન તાત, સાચા સંબંધી સર્વના ૫

ચાલ હવે બે ઘડી નીદ્રા લઉં [સુઇ જાય છે.] (પાછો જાગીને) અરે નીદ્રા શા સુખની આવે માટે ચાલ રસ્તે પડું કોનો ભય છે ભય માત્ર તો શરીરમાં ભર્યો છે તો હવે શાની બીક શું નાહક આ ભુમીમાં રહી વીશેષ દુખ થશે માટે ચાલ.

અરે પણ ચાલતાં ચર્ણ ઉપડતા નથી સોન? તારા વીયોગે આ શરીર શકિત હીન બની ગયું છે નિર્થક કલેવર મારાપાસે છે પરંતુ મારો આત્મા તો તારા પ્રેમ પાસમાં સજડ જડાઇ ગયો છે તેને શાંત કરનાર તારા પ્રેમ રૂપી વચનો તેમજ કોમળ શરીરના સ્પર્શ વીના શાંતી મળેજ કયાંથી અહાહા એવો અમુલ્ય વખત કયારે મળશે. દીનબંધુ દયાનીધી આપ જળતની ચીંતા ખલકનું પ્રતીપાલન કરનાર તે એક દુખી મનુષ્યની સહાયતા નહી કરો.

હું તો પામર છું અજ્ઞાન છું આપના નામથી સદા વિમુખ રહયો હોઈશ પરંતુ પુત્રની સંભાળ રાખવી તે પીતાશ્રીની ફરજ છે, પછી પુત્ર સુપાત્ર હોકે કુપાત્ર હો તોપણ રહેમ દ્રષ્ટીથીજ આપને જોવુ ઘટીત છે આપે અનેક ભકતોની સહાયતા કરી છે પ્રહલાદજીને પળમાં પાપીના હાથથી બચાયો છે તેમજ દ્રૌપદીની દુરદશા કરી સભામાં ચીરપુરી સંતોષ પમાડનાર તમેજ સુદામાની સહાયતા કરી સુખ રૂપી સુર્ય ઉદય કરનાર તમેજ પાંડવોની પ્રીતી સંભાળી પાપીનો પરાજય કરનાર તે પણ તમેજ આવા અનેકનો ઉદ્ધાર કરી ભવસાગરથી તાર્યો છે તો હું રંકની રહેમ હૃદયમાં જલ્દી સહાયતા કરો મને રાજકુમાર સુખ સંપતી વૈભવ વીગેરેની બીલકુલ આશા નથી પરંતુ મહારા પ્રાણથી વીષેશ વહાલી પ્રેમદાને મીલાવો એજ માગણી છે ઠીક સ્વયંભુ જેમ તમે ગમે તેમ કરો ચાલ ગમન કરૂં [ચાલતો થાયછે)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ નદી કીનારો.

પાત્ર–હલામણ ખારવા વીગેરે,

હલામણ–અરે ચાલતાં ચાલતાં પ્રાતઃકાળ થઇ ગયો, ઘુમલીની હદ પણ છોડી દીધી ચાલ હવે આ સરીતામા દંતધાવન કરી સ્નાન સંધ્યાથી પરવારી રવાના થાઉં (નદી કીનારે જાય છે ત્યાં વાંસ તણાતો આવે છે તેને લઇને) અરેરે મારા વહાલા વાંસ મારા દેસપારથી તારી આ દશા થઇ હું ત્યાં હયાત હોત તો તને કાપવાને કોણ શક્તિવાન હતું પણ કહે વહાલા મારી પ્રાણ પ્રીયાના કંઇ સમાચાર છે.

સોરઠા.

હલામણ હુતે, આતળાએ કપાતીજ નહી.
જેઠવો જાતે આજ; વન વન વીખાણો વાંસડો; १
ભરડાની ભરી બાથ લઇ આંગણ રોપાવું,
દેશાયે દીઠે જરી વીયન; હરું જઇ વાંસના, २
વાલા વીયોગી વાંસ, અહીં શાયે અવગુણે આવીયો
ભણને મારી ભામના; મને સંદેશો કંઇ સોનમો; ३
સોન સુભાગી નાર; સમાચાર દે સીદ્ધિના;
માનીશ હું ઉપકાર; વહાલા વિયોગી વાંસડા; ४
વીયોગી મુજ નાર; દુઃખ સહન થશે નહી,
કરણહાર કીરતાર, મનુષ્ય યત્ન ચાલેજ નહી. ५

મને અતી આનંદ થાય છે; કહે ભાઇ મારી સોનના ખબર છે કે તેણેજ તુને મારી શોધ કરવા મોકલેલ છે. જે હોય તે જલ્દી કહો, મારૂં અધીરૂં મન સાંભળવાને બહુ ઉત્સુક છે; (વસીને કને લગાવી) (સ્વગત) હે જેઠવા ! કુળ દીપક મણી ! તારા જવાથી અમારી રક્ષા કરનાર કોઇ ના રહ્યું જેથી કબાડી લોકોએ મને કાપી જલમાં ફેંકી દીધો ને પાણીના લોઢથી અહીં આવ્યો જેથી મને શાનનું ભાન રહ્યું નથી.

સોરઠો.

કાપ્યો લઇ કબાડીએ, પછી ફીંકયો જળમાંય;
લોઢે લોવાણો આજ, શુદ્ધ ન રહીજ સોનની;

હલામણ—ભાઇ ! તારો દોષ નથી વિપત્તિમાં શાંતિ મળેજ કયાંથી જ્યાં ક્રુર તકદીરની હદ વળી ગઇ ત્યાં પછી સીદ્ધિ સમાચાર કયાંથી ? ખેર કંઈ નહી જેવા સંચિત (અંદ

રથી ખારવા હોકાર કરે છે) (સામે જોઈ) અરે સામેથી મચ્છીમારો હોડી હંકારી ચાલ્યા આવે છે; માટે ઘડી ઉભો રહું;

ખારવા—

હેલીયા માલેક, સલામત હેલીયા માલેક,

સુરત બંદર આયા રામા હેલીયા માલેક,

વહાણ ચલાયા મુંબઈ બંદર હેલીયા માલેક,

સહીસલામત આયા રામા હેલીયા માલેક,

૧ લો—એ જાલ ડાલેરે જાલ.

૨ જો—બડી મચ્છી આઈરે બડી મચ્છી.

હલામણ—(સ્વગત) ચાલ આ લોક પાસે જાળ નંખાવી મારા તકદીર અજમાવું (પાસે જાય છે) એ ભાઈ મચ્છીમારો તમો મારા નીમીત્તની જાળ નાંખોતો આપનો ઉપકાર માનીશ.

જાલીડા—નાંખને જાળ મીટા મેરામણ મધ્યે

કરમ છે કપાળ તડે ભોતેરસેં બરડે રહ્યાં

(ખારવા જાળ નાંખે છે તેમાં મોતી નીકળે છે એટલે છુપાવી દીયે છે ને ખાલી જાળ હલામણને બતાવે છે)

હલામણ—કાંઇ ફીકર નહીં મારા તકદીરની જાળમાં સાચા મોતી નીકળ્યા છે પણ તે લોકોએ છુપાવ્યા છે ભાઈ તમારા નીમીત્તની જાળ નાંખી જોઉં.

જાલીડા નાખને જાળ તારા નીમીતની નોંધીને,

આવેલા શંખલાને શેવાળ, માંછલીયો ટોળે મળે.

(જાળ નાખે છે તેમાં શંખલા શેવાળ આવે છે.

હલામણ—વાહ તકદીર તું મારા ઉપર મહેરબાન છે ત્યાં

સુધી કશી ચિંતા નથી ચાલ હવે રસ્તે પડું ભાઈ! હાલારનો રસ્તો કયો.

ખારવો—ભાઇ તુજો નામ કુરો.

હલામણ— સોરઠો.

બરડે મારૂં બેસણુ ઘુમલી મારૂંજ ગામ,
જાતના છીએ જેઠવા, હલામણ મારૂંજ નામ, (જાય છે)

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ હાલામાં કુઈનો મહેલ.

કુઈબા—દાસી આજે મને બીલકુલ ચેન પડતું નથી અપશુકન થાય છે તમામ સ્થળ દુઃખમય ભાસે છે શું થશે.

દાસી—બા શરીર છે તેમાં અનેક વાયુ ફર્યા કરે તે તેની ખોટી કલ્પના કરવી નહી.

દાસી—બા બા વધામણી છે.

કુઈબા—શાની વધામણી દાસી.

દાસી સોરઠો.

કાળો ઘોડો કાટવો, ભમર બાણુ હાથ,
બાઈ આપણી બજારમાં મેં દીઠી જેઠવાની જાત.

કુઈબા—અરે જા હલામણ તો હોયજ નહી અત્યારે આશ ભાઇ નીકળેજ શાના? તે તેના જેવો કોઇ બીજાને જોયો હશે?

દાસી—બા હું હલામણ કુંવરને ઓળખું છું મને જુઠી ના બનાવો.

સોરઠો

આંગળીએ ચોગડ વળે નહિ વેઢા કે વળ,
બાઇ આપણી બજારમાં દીઠો માણસ નવ.
કાળા કાપડ અંગ પહેરી બજાર પરવાયો,
અવર નહીં કો સંગે; હલામણ હાલ્યાં ગયાં,
દુઃખ ભરેથી કાય, સુખ જરી દેખ્યું નહી
વીપત્તિમાં ઘેરાઈ, જતાં દીઠાં મેં જેઠવા.
કરમાયેલ શરીર કતિ કાંઇ દીઠી નહી.
દીઠા દુર લશીર તન સોસાયું માહરૂં,

ફુઇબા—મેં તને હજારો પત્ર લખી તેડાવેલ છતાં આવતો નથી ને આમ અચાનક કયાંથી હોય પરંતુ તે ઉંટની એકદમ ચાલમાં તેનો ભાસ થયો હશે.

સોરઠો.

હલકે હાલ ઉંટની, પગપાની જેઠવા કરે
બાની છશે બાળ હલામણ હશેજ નહી.

દાસી—બા, તમો મને મુરખા બનાવી દીયો છો રજા હોય તો બોલાવી લાવું પછી શું,

ફુઇબા—જા જલદી બોલાવી લાવ

દાસી—તેવી આગ્ના, (જાય છે)

ફુઇબા—અરે પણ આમ અચાનક હલામણ કયાંથી હોય અને પહેલાથી ખબર કેમ ન આપી હશે જે થશે તે હમણા જણાઇ આવશે (હલામણ પ્રવેશ કરે છે)

હલામણ—ફુઇબા આપને નમન કરૂં છું

ફુઇબા—ઓવારણા લઇ કલ્યાણ બેટા! અચાનક કયાંથી

હલામણ—બા સેજ ફરવા નીકળી આવ.

પુંછબા—નહી બેટા તારો વેશ ભયંકર છે તેમજ તારી મુખ મુદ્રા સુચવે છે કે તું મોટી વીપત્તીમાં ઘેરાયેલો છે તો હોય તે જલ્દી કહે મારૂં મન મુઝાય છે.

હલામણ—શું કહુ મારા કર્મની વાત મારૂં દુખ કહેતા પથ્થર પણ ફાટી જાય તો તમને કહી દુખ ઉત્પન્ન કરવાને ઇચ્છતો નથી માટે તે વાત જવા દીયો.

પુંછબા—બેટા ! જલ્દી કહે શું દુખ છે ! ના કહે તો મારા સોગન છે.

હલામણ—બા આપનો અત્યાગ્રહ છે તો સાંભળો આ- લંભાના મહારાજા માનસીંહની કુંવરી સોન છે તેણે વર માટે અરધો દોહો બનાવ્યો તે લઇ બ્રાહ્મણ ત્યાં આવ્યો ને મેં પુરો કર્યો પીતાશ્રીની મતી ભ્રષ્ઠ થઇ તેણે બ્રાહ્મણને લલચાવી તેનું નામ દાખલ કર્યું સોનને વીશ્વાસ નહી આવતા તે પોતે ઘુમલી આવી તેની દાસી તથા મારી દાસીને તકરાર થતાં વાત ફુટી ગઈ પીતાશ્રીએ મને બોલાવી ખોટી તોહોમંત નાખી દેશપાર કર્યો જેથી હું અહી આવ્યો છું પરંતુ પુંછબા આ કલેવર જીવરહીત થઇ ગયું છે મારો પ્રાણ સોન પાસે છે.

પુંછબા—અરર આટલી બધી નીચતા નીચ ભાઇ તુને જરા પણ ઇશ્વરનો ડર આવ્યો • નહી ઠીક છે હું તને જોઇ લઉ છું દાસી જલ્દી સેનાપતીને કહે મોટુ લશ્કર લઇ ઘુમલી જઇ પાણીનો ગરાજ્ય કરી પાછી આવે.

દાસી જેવી આજ્ઞા [જાય છે]

પુછબા—બેટા કાંઇ નહી તને સોન જેવી હજારો પરણાવીશ માટે નીશ્ચીત રહે આ રાજપાટ તારૂં છે,

હલામણુ—બા આપનુ કહેવુ શીરોચસ્મ કરૂં છું તમે લાખો સ્ત્રીઓ પરણાવો પરંતુ સોન અતો સોનજ.

સોરઠા-

ભાંબાં પહેરે ઘાઘરા પેટે ડમરીયું
વારૂં સોનના ઉપરે લઇ સોલસે સુંદરીયું ૧
કાઠીયાણુી કેડ પાતળી હલકતી માથેજ હેલ
બરાડા ફુદી બજારમાં ઢળકતી જાણું ટેલ ૨
મારૂ નામ હે ગંગાજળ ઉંભી કેશ સુકાય
ચંદન કેયે રૂખડે નાગજ કોળા ખાય
જે કુળ જે અભ્યાસ હે તે કુળ તે અભ્યાસ
સીંહ પડે સે લાઘણુા તોય ન પરખે ઘાસ ૪

માટે પુછબા સોન વીના આ સંસારની તમામ સ્ત્રીઓ મારે ભગતી સમાન છે તે નીશ્ચય.

પુછબા—ભલે બેટા તારાં તકદીરમા જો તે હશે તો મળી રહેશે ચાલ ઓરડામાં જઇ પલંગપર સુઇજા એટલે જીવને શાંતી થાય

હલામણુ—પુછબા મને સુખની સજ્યાં સોન વીના હોયજ નહી

સોરઠા

સુખની સજ્યા હોય સુખેતો સુવાય નહી,
હલામણુ હોય સોના વીયોયે સાથરે

પુછબા-બેટાં ત્યારે બગીચા તરફ જા અને તારા જીવને આનંદ થશે માટે જાઓ

હલામણુ—બહુ સારૂ પુછબા ત્યારે બગીચામાં જાઉ છુ

પુછબા—ભલે પધારે. [હલામણુ જાય છે)

પ્રવેશ ૪ થો,

સ્થળ સોનનો ઉતારો.

પાત્ર સોન. દાસી, ગોર. શીયાજી વીગેરે,

સોન—દીનબન્ધુ ! દીનાનાથ ! શું તને એક નીરાધાર અબળાની દયા નથી આવતી ? વહાલા ! તમે અનેક ભકતોના કષ્ટો કાપ્યા છે, તો મહારી વાર નહીં કરવાને તમો સમર્થ નથી ! અને જો એમ હોય તો મીરાંબાઇના વીષના પ્યાલાનું અમૃત બનાવનાર કોણ ! નરસીંહ મહેતાને માટે અનેક રૂપ ધારણ કરી કામ કરનાર કોણ ! અમરીસના માટે સુદર્શન ચક્ર મુકી રૂષીને પગે લગાડનાર કોણ ? પ્રહલાદજી માટે નરસીંહ રૂપ ધારણ કરનાર કોણ ? દ્રૌપદીના ચીર ભરી સભામાં પુરનાર કોણ ? સવરી જે ભીલડી તેના જુઠાં બોર ખાનાર કોણ ; આવા અનેક દાખલાઓ બતાવી હવે મારી સહાયતા નહી કરો કે ? ઠીક જેવી તમારી મરજી.

દાસી—બા ! આમ દીવસ રાત્રી શોકમાંને શોકમાંજ શરીરને બાળી નાખશો તો અમોને કંઇ પણ સારૂં લાગતું નથી.

સોન—બેન ! શું કરૂં, કોને કહું ચીતહરણ ચોર ચોરી કરી ચાલ્યો ગયા. પ્રાણ પરવશ કરી સટકી ગયો. મારી સહાયતાનો સાગર સુકાઇ ગયો. ત્યારે જળ વીના મીનનું બચવું કેમ થશે.

દાસી—બા ! ધીરજ ધરો જગકર્ત્તા સહાય કરશે. (સામો જોઇ) બા જલ્દી અંદર પધારો, પેલો દુષ્ટ આવે છે. (સોન અંદર જાય છે.)

સીયાજી—(પ્રવેશ કરી) કેમ દાસી તારી બાઇ કાંઇ સમજ્યા કે ?

દાસી—મહારાજા અમોને નાહક શીદ સતાવો છો. જ્યાં સુધી અમારામાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તમો તો શું પરંતુ દેવ પણ શીયળ ભંગ કરવાને સત્તાવાન થઇ શકશે નહીં માટે પધારો.

સીંયોજી—નીચ બાનડી તું હરવખત મારી સામું બોલી અપમાન કરે છે. તારી ઓખાત શી! તું નીચ જોડાની ઉંચકનાર મારી સામે બોલવાને શકતી ધરાવે છે ચાલ દુર.(આમ કરી ધકકો મારવા જાય છે.)

સોન—બસ કર વીષયાંધ, કુકર્મી રાજા બસ કર, તું પણ બાનડીથી નીચ છે નહી તો દાસી ઉપર હાથ ઉપડેજ નહી નીચ રાજા તે જેઠવા કુળ લજાવ્યું છે તારા પુર્વજોને અસતગતીએ પહોં ચાડનાર નીચ રાજા તારી મુરાદ પાર નહીં પડે માટે અમોને અબળાને દુઃખ દેવામાં સાર નથી.

સીંયાજી—શશીવદની સુલોચના મૃગનયની નીતંબની મુગ્ધા, તને છોડી કયાં જવાનું છે. તારા વીના આ સંસાર શુન્ય છે ખાણું પીવું મોજ મજા તારા વીના વીષ સમાન છે વહાલી આ માટે સતાવે છે પ્યારા કહી ગળે લગાવ. લાગેલી વીરહાગ્નીને શાંત કર, કદાચ મારા પ્રેમની પરીક્ષા કરતી હો તો બસ હવે હદ થઇ હવે જલદી બેસો કે કોમળ અંગના સ્પર્શથી સદભાગી ગણાઉં. તમારા પ્રતાપથી રાજ વૈભવ માનીશ મારી જીંદગી સફળ માનીશ હવે દુર નાખો મારું તનમન ને ધન અર્પણ આપનેજ છે. તમારા વીના અન્ય રાણીઓ મારે બાનડી સમાન છે માટે દુઃખ સમુદ્રમાં ડુબેલાને તારો બચાવો.

સોન—અરે ઓ નીચ લંપટ વ્યભીચારી, તારી પુત્રી તુલ્ય પુત્ર પત્નીને પ્યારી કહેતાં તારી જીભ કેમ તુટતી નથી. તું રાજા

નક્કી આ વીદાસી અરીસ તારાં સામ્રાજ્ય અને તારૂં રાજ પાયમાલ થશે. રાજવૈભવ ધુલ મલી જશે, નીચ.

સીયાજી—નીચ નાદાન બેશરમ અત્યાર સુધી તારૂં અપમાન હું સહન કરૂં છું તેમ તેમ તને વીશેષ બોલવાની સત્તા વધતી જાય છે, છાલ સ્વાધીન થાય છે કે નહી તો શમશેરથી કુકડે ટુકડા કરી દઇશ. ચાલ શું જવાબ આપે છે. સત્વર બોલ.

સોન—જા, નીચ જા તારી વીના શમશેર વાપરી ખુશીથી શાંત થા. મારા પ્રાણ કરતાં શીયળ વીશેષ પ્રિય છે. નકી નામ ધર્યું તે નાશ થવાનુંજ તેમાં તું મારનારને બચાવનાર કોણ નીચ તું અહી ગમે તેવા કૃત્ય કરે પરંતુ પરમાત્માને ઘેર તારા તમામ કૃત્યો જમા ઉધાર રહેશે ને તેના ફળ મળશેજ—તારાથી બને તે કૃત્ય કર પરંતુ શુરી ક્ષત્રાણી ડરનાર નથી. પરમાત્મા હજુર તારો ન્યાય થશે ને ખાતામાં ખોટ જોસે ત્યારે તને યમને હવાલે કરશે ને તે તુંને કુંભીપાકના નાંખશે ત્યારે પુરો પસ્તાવો થશે, માટે વીચાર આ વીષયાધ રાજા અબળા જે અગ્નીમાં કુંડ છે તે જગતકર્તાએ ઉપરનો સારો રંગ બનાવ્યો છે તે ભોળા મોહઓ લુબ્ધ થા માટે બને છે માટે વીચાર કરી પાછા પધારો તો સ્ત્રીના હાથે નહીં મરો નહીં તો દુનીયાના ધીક્કારના અધીકારી બનશો માટે પાછા પધારો.

શીયાજી—બસ કર! બસ કર! હું તારૂં ભાષણ સાંભળવા આવ્યો નથી હું તને રાણી બનાવવા આવ્યો છું. તેમાં પંડીત્ત બની સમજાવવા શું બેઠી છે તો તારા સમજાવવાનેજ બેઠો છું બોલ હવે આવી આ પરંતુ ભાવતો સ્વર્ગનું સુખ દે મુવા પછી આવી તે ખબર પછી બોલો ખબર તો જરા સમજતો નથી કોણ જેવો સારી પરાણે રાણી બનીને તને કહેનારનારો છે

સોન—મુરખ વળી મહત્તાની વાત કરે છે તારૂ આટલુ અપમાન કરવા છતાં તને જરા શરમ નથી. બે શરમ ચાલ્યો જા કાળી નાગણની છેડ કરતાં પ્રાણ ખોઈશ

શીયોજી—નથી માનતી કેમ લે તેનાં ફળ (ચોટલો ઝાલવા જાય છે સીયાની દાસી દોડતી આવે છે.)

દાસી—બાપુ બાપુ જુલમ થયો કોઇ દુશ્મનો ચઢી આવ્યા છે ને શહેરમાં પ્રવેશ કરી દાઢીના ઘણાં માણસોને કાપી નાંખ્યા પ્રધાન સેનાપતી વીગેરે નાસી ગયા છે માટે જલ્દી આવી દુશ્મનને હરાવો.

સીયોજી—અરે વળી વચમાં આ વીપત્તિ કયાંથી આવી ઠીક છે નીચ અબળા આ વખતે તો દુશ્મનોએ આવી ઘેરો ઘાલ્યો છે જેથી જાઉં છું પરંતુ ફરી આવી તારી ખબર લઇશ

શીયોજી— ઉર ઉપજે છે

ઉર પામે છે પરીતાપ વચન તુજ સાંભળીરે:

મારૂં એ થાએ છે મનમાં ઓહત્યાની ત્રાસુ તેમાં;

હારીશ અંતે જીવ હઠીલી તું ખરીરે. ઉર૦

સદગુણ તારો મુકાણો ઉર બાંધ્યો પ્રતીનો પાણો

વરતે નહી વામ વખતે અનુસરીને. ઉર૦

હાલ હલામણ છે કયાં આહી કેનુ રહી તે તું પણ અહી

વણ મોતે મરવાને પંઠે શું પડીરે

આ ટાણે જઉં તજી તુજને ઘેર્યો છે શત્રુએ મુજ

પણ ફળ હું આપીશ તુજને આવી ફરીરે

સોન—જા નીચ પરમાત્મા તુને ત્યાંજ રાખશે તારો પરાજય થસે એ મારો આશીર્વાદ છે [સીયાજી જાય છે] દાસી જયક-

તીએ આપણી સહાયતા કરવાજ દુશ્મનને મોકલ્યા તો હવે આપણે સટકી જવાનો વખત છે આપણને કોઈ અટકાવત કરે તેમ નથી માટે સત્વર ચાલો.

દાસી—ચાલો બા ચાલો તમામ તૈયારજ છે (સટકી જાયછે)

—●—

પ્રવેશ ૫ મો.

પાત્ર હલામણ—પડે ન મુજને ચેન.

પડે ન મુજને ચેન પ્યારી પડે ન મુજને ચેન
પરાધીન હું પલ પલ તલસુ પ્રિયા દીના વીન રેન,
સુખ ઉપચાર વીમુખ આ ટાણે બને મુને દુખ દેન પ્યા૦
દશે દિશામાં દુખ દુખ જોઉં જ્યાં ભરી નેન,
હું દુભાંગી દુખનો પ્રાણી અધીક સતાવે ચેન

સોન ! સોન ! તારા વીના એક ક્ષણે પણ શાન્તી નથી સંકળ સંસાર શુન્યવત લાગે છે અહાહા ! મારા જેવી હીણભાગ્ય કોણ શું મારૂં પરાક્રમ શું શુરવીરત્તા કે એક નીરાધાર અબળાની પણ મારાથી સહાયતા બની શકી નહી ત્યારે તે બીચારીને મારા પીતાશ્રી કોણ જાણે કેવા સંકટો આપશે ત્યારે તે બીચારાંનુ તેના પાસે શું જોર ચાલશે. પણ તે શુદ્ધ ક્ષત્રાણી છે સતીઓમાં શ્રેષ્ટ છે પતીવૃતાંઓમા પહેલવાન છે જેથી મારાં અંતઃકરણમાં પરમ વિશ્વાસ છે પરંતુ તેવી શુદ્ધ અબળાઓની સહાયતા કરનારને સટકોટી ધીક્કાર છે સ્વયંભુ સાહે કર દુખીની દાદ દીલધર હવે તો દુખથી કંટાળી ગયો છું આ વીયોગ દુખ કરતાં મરવું શું ખોટું છે પ્રીયા ! તારા વીયોગે

આત્મઘાત કરી પ્રાણુ ત્યાગ કરવાની પણુ ઉત્કંઠા થાય છે. પરંતુ પરમાત્માનો ગુન્હેગાર થવાના ભયથી નકનો અધીકારી બનવાના ભયથી તે કૃત્ય કરી શકતો નથી વાહ તકદીર વાહ. શું મારા નીમીતમાં આવુજ દુખ માંડ્યું હશે પરંતુ તે ક્યાં ક્યાં સુધી ભોગવવુ પડશે તે નીશ્ચય નથી. ઠીક જેવી પરમાત્માની મરજી ચાલ બે ઘડી પેલા વૃક્ષ નીચે સુઇ જાઉં કે શરીરને શાંતી મળે [સુઇ જાય છે)

(પાસેના ઝાડમાંથી સર્પ નીકળી ડંસ કરી ચાલ્યો જાય છે હલામણ જાગી ઉઠે છે સર્પને નજરે જોઇ)

હલામણુ—હર હર શંભો અરે ઓ દુષ્ટ સર્પ તે મને અચાનક ડંસ કર્યો મારી પ્રીયાનો સદા વીયોગી બનાવ્યો અરે ઓ વહાલી સોન ! સોન ! હવે મારા છેલ્લા પ્રણામ છે ! વહાલી પ્રેમનુ પાની પીવાનો તેમજ પાવાનો વખત ઇશ્વરે ના દીધો અરેરે શુદ્ધ ક્ષત્રાણી સોન તારા વીયોગી પતી હવે સ્વર્ગની તૈયારી કરે છે મારા હજારો દોષ માફ કરજે વહાલી તારા મુખ દર્શનનો લાલચુ હવે તું દુખી ન થા તારા દુખની હદ વળી ગઇ છે તારા અને મારા સુખનો સુર્ય અસ્ત પામ્યો છે, અરેરે ! લાડીલી લલના એક વખત જો મને મળી હોત તો મારી સદગતી હતી પરંતુ હું અસતગતીથી મરૂં છું વહાલી ! હવે તું કલપાંત ના કરજે શ્રી હરી ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી સુખ દુખના દીવસો વ્યતીત કરજે ? દીનના દુભાવને હવે તો મારી પેઠે જ્યારે તારી જીંદગી આ ફાની દુનીયામાંથી થઇ રહેશે ત્યારે તું મને સ્વર્ગમાં મળીશ અરે ઓ ક્રૂર સપ તુને જરા પણ મારી દયા ન આવી ખેર મારી તો દયા ન આવી તો ખેર પરંતુ નીરાધાર અબળાની દયા પણ ન આવી તારે જો

પ્રાણ લેવો હતો તો ભલે પણ એક વખત મારી મનોહરણી મુગ્ધાનો મેલાપ. તો આવા દેવો આતો અરેરે મારી આશાનો અંબાર તેં આગી ભસ્મ કરી દીધો અરે ! ઓ દયાળુ દેવ ! તુને અનંત કોટી બ્રહ્માંડ મારા જેવો કોઇ પ્રાણી લેવા ના ગમ્યો, ભલે મારોજ ખપ હતો તો મારી પ્રીયાને એક વખત અહીં મોકલવી હતી હું તેના દર્શન કરી મારા સદભાગ્ય માનત પરંતુ તે વખત ન રહેવા દીધો ! સોન ! સોન ! તું હવે આધાર વીનાની થઇ રહી છે તારા સુખ દુખની વાતો શ્રવણ કર નારતો ચાલ્યો જાય છે તારો હીણભાગી પતી તારા દુખમાં કીંચીત ભાગ લઇ શકયો નથી તુને વીપત્તીમાં ધીરજ આપી સહાયતા કરી નથી તારા અધરામૃતનું અમૃતમય પાન કર્યું નથી તારા કોમળ હસ્ત આ શરીરને અડકાવી કૃતાર્થ કર્યો નથી ત્યાં આવો વખત આવી મળ્યો તો ખેર પ્રીયા ! તુ ધીરજ ધરજે તારા પતીવૃતનું રક્ષણ કરજે, તારા દુર્ભાગ્ય પતીને કોઇ દીવસ યાદ કરી દુખી થઇશ નહી તેમજ મુજને શીર આશીર વાદ આપજે કે મારી સદગતી થાય વળી ઓ દીનાનાથ ! મારી છેલ્લી એટલી અરજ છે કે મહારા પ્રાણથી વીશેષ વહાલી પ્રેમદાની રક્ષા કરજે ને પુનમથી મને જયાં જન્મ આપે ત્યાં તેજ પ્રીયાનો સંબંધ કરાવજે એજ માગુ છું.

નહી બચ્યું જરૂર હું હવે હરી હરી,
ડસ્યો આ દુષ્ટ સર્પ મુજને હરી હરી—ટેક.
પ્રીયા તણા વીયોગમાં હું જાઉં છું મરી—નહી.
મુરાદ પ્યાર ના મળ્યો મને હરી
અપાર દુખમાં પડી છે પ્યારી માહરી
વીશેષ દુખથી થશે હવે હરી હરી—નહી
દુખી થયો હું દુષ્ટ પ્યારીને દુખી કરી
થઇ ભ્રષ્ટ સ્વર્ગ મુત્યુથી મરૂ હરી હરી

સોરઠો.

વળજે સોને સુજાણ હું સુતો છેલ્લે સાથરે,
પામી નહિં તું પ્રાણ અધ ઘડીએ આરામની

સો... ...ન... ...સો..... ન આટલા શબ્દો બોલતાં પ્રાણ ચાલ્યો જાય છે (પડદો ઉપડે છે)

પ્રવેશ ૬ થો.

સ્થળ–રણસંગ્રામ.

પાત્ર–શીયોજી પ્રધાન સેનાપતી લશ્કર વીગેરે.

શીયાજી–પ્રધાનજી મને સમાચાર મળ્યા હતા કે તમો તો દુશ્મનથી ડરી ચાલ્યા ગયા છો.

પ્રધાન–અન્નદાતા એ શું બોલો છો આપનું લુણ ખાઇ ને આપ નહી હોવાથી સેનાપતીને લશ્કર રાજ કરવાને હુકમ કરી તઇઆર હતાં તેટલાં માણસોને લઇને હું અહી આવ્યો

(સેનાપતી આવે છે)

સેનાપતી–મહારાજા તમારૂં લશ્કર તઇઆર છે

સીયાજી–શાબાસ સેનાપતી સાબાશ છે (એટલામાં) દુમનો હોકાર કરતા આવે છે

સીયાજી–આવો પાપીઓ સામે થાઓ તઇઆર મારી સમશેરનો સ્વાદ તમોને ચખાડુ (લડાઇ શરૂ થાય છે શીયોજી મરાય છે મરતાં મરતાં બોલે છે) સોન ! સોન તારા પતી થવાનો વખત ના મળ્યો પણ મારા કૃત્યનાં ફળ મને મળી ચુક્યા અરે મે વીષયાંધે તુને સતીને દુખ દેવામાં બાકી રાખી નહી હું રૈ રૈ નર્કનો અધીકારી થયો સ્વર્ગનુ સુખ પરહર્યો હાય હાય ઇશ્વર તુ મારા તમામ દોષ માફ કરજે

પ્રીય પુત્ર હલામણ! તારી શુદ્ધ ભક્તિ છતાં તને દેશાપાર કરી દુઃખ દીધું હાય? હાય? (પ્રાણ ચાલ્યો જાય છે, લશ્કર પાછું ફરે છે)

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ જંગલ.

પાત્ર--હલામણ સોન દાસી વીગેરે;

સોન--અરેરે ઓ વહાલા પતી! હું ઘણા દીવસ જંગલમાં ભટકી છેવટ હાલ સુધી આવી પરંતુ આપનો પત્તો મળ્યો નહી આપ તો ખરે નીદયાળુ છો દીનદારાને દુઃખી કરવાવાળા છો નિર્બળ નારીછે નેહમાં ડુબાવી ચાલી જતા જરા પણ અચકાયા નહી કે આ નાદાન દાસીની અરજ જરા પણ દીલમાં ન આવી? પતિ! આપ વીના આ નીરાધાર અબળાને વિશ્રાંતિ કોણ છે હવે તો દુઃખથી છેક કંટાળી ગઇ છું, વહાલા વનીતાની વીનંતી દીલમાં ધરી સત્વર મળો નહી તો હવે આ ફાની દુનીયાં વીષ સમાન લાગે છે હવે :મારાથી આપના વીયોગનું દુઃખ સહન થતું નથી પતી મારા પુન્યશાળી પતી સતીની સત્યતા જોવા માટે કસોટી કરતા હશો વહાલા હદ બહાર ગઇ છે કસોટી બહુ નાં હોય હેમતે હેમ કથીર :તે કથીરજ નીકળે આપતો જણાતા હશો કે સોન હજુ મહેલમાં મજા માણે છે પણ નાથ! મજા કોનાથી? આપ વીના મજા કરાવનાર કોણ રંગમાં રમાડના રશીયો તો રીસાયો છે કામાગ્નીને શાન્ત કરનાર કંથ કયાંઇ સંતાયો છે શ્યામાને સુખ આપનાર

કબીલો છેકરી ચાલ્યા ગયા છે માનુનીના મન માનીતાં મોહન મશ્કરી કરવામાં મચી રહ્યા છે દાસીને દર્શન દેનાર દીલદાર દુર જઇ બેઠા છે વનીતાનો વાલે વીદેશમાં વ્યતીત દીવસો કર બસ કરો વહાલા બસ કરો વહાલા બસ કરો જો દુર રહેવા ધરતા હો તો મને ખબર આપો અબળા ઉપર અભાવો થયો હોય તો અદ્રશ્ય ખુશીથી રહો પ્રીયા ઉપર પ્રોતી ના હોય તો મળવાને વીલંબ કરો દારાને દુઃખી જોઇ દુઃખી થતા હોતો દુરજ રહેજો વનીતાની વીનંતી ધ્યાનમાં ન આવે તો ધન્ય છે પતી બસ છે પ્રીતીની શીમા ભરાઇ રહેશે આનંદની અવધી આવી રહી ગણાશે પ્રેમનો ચડેલો પહાડ પૃથ્વી પર પડી જશે આશાના અંબાર આળસી જશે આપની અનુમતી પ્રીયા પ્રાણને ત્યાગ કરશે શું આટલી દલીલ પણ ધ્યાનમાં નથી આવતી આવો પ્રાણધાર આવો વિશેષ ના સંતાવો શા માટે શ્યામાને સતાવો છો કદાચ મારા પ્રત્યે અભાવ હોય તો મારા મોઢે આવીને કહો પછી હું આપના નામની માળા જપી દીવસ વ્યતીત કરીશ ને આપને આશીશ આપીશ પણ તમો મને મુંઢ મારથી શા માટે મારો છો વહાલા વીચારો જે સ્રી પતીથી દુર તેની શી ગતી થાય છે આપતો ડાહ્યા છો સમજુછો છતાં દુર શા માટે રાખો છો કાલી ઘેલી તો પણ આપની દાસી છું અર્ધાંગના છું ચર્ણની સેવા કરવાવાળી લોંડી છું તો તેના તરફ લક્ષ આપો ને સત્વર મળો (મુર્છા આવે છે)

(દાસી પવનથી જાગૃત કરે છે)

દાસી—બા ! શુરી ક્ષત્રાણીઓના અંતઃકરણ આવા નિર્બળ

હોંતા હશે કે ! જો સંકટ સમયે ધીરજ ના ધરે તો વીપતીયોના પહાડમ અથડાતા શી વા વાર ! માટે ધીરજ ધરો.

સોન–ધીરજ કેટલી ? ક્યાં સુધી

દાસી–બા જયાં શુધી ઇશ્વરે દુખ માંડયું હશે તે ભોગવવું પડશે.

સોન—ઠીક બહેન જલ્દી પાણી લાવ મારો કંઠ સુકાય છે

દાસી—લ્યો બા સામેના બગીચામાંથી લાવું છું (જાય છે.) (બગીચામાં આવી) અરે અહી કોઇ માનવી જણાતુ નથી પરંતુ આ કોઇ સુતુ છે (પાસે જઇ તપાસે છે)

અરેરે હાય હાય આતો હલામણ કુંવર પોતેજ છે બસ હવે દુઃખની હદ વળી ગઈ. ચાલ મારી બાને લઈ ખબર આપું (જાય છે)

સોન—(દાસીને રોતી આવતી જોઇ) કેમ બેન રડે છે પાણી ના મળ્યું ખેર ચિંતા કર નહી.

દાસી—બાઇ સાહેબ ! જુલમ થઇ ગયો.

સોન—શું જુલમ થયો જલ્દી કહે.

દાસી—બાઇ કહેતા જીભ ઉપડતી નથી.

સોન—બેન મારી ધીરજ રહેતી નથી જલ્દી કહે.

દાસી—બા જેના માટે આપણે ભટકીએ છીએ તે તો આ બગીચામાં મર્ણ પામ્યા છે.

સોન—હર હર શંભુ (મુર્છા ખાય છે, દાસી સાવધ કરે છે)

દાસી—આપણાં તકદીર ફુટી ગયાં તેમાં કોનો ઉપાય.

સોન—ચાલ દાસી ક્યાં છે મને બતાવ.

દાસી—ચાલો બા ! (બન્ને જાય છે)

સોન—ક્યાં છે મારા પ્રાણેશ ?

દાસી—આ આ રહ્યા. (બતાવે છે)

સોન—વહાલા પ્રાણ શું પ્રેમદાને પરહરી કે

અહો અવીનાશી દાસી આપની દુઃખી,
પતીથી મેળાવી ક્યારે કરશે સુખી
પામી છુ અપાર કષ્ટ પુર્ણું આથડી,
આ દેખી નથી મેં આનંદની ઘડી,
જોયું નથી સંસારનું સુખ દ્રષ્ટિથી,
તમને તપાવ્યું છે વિયોગ કષ્ટથી
પપિણી હું પ્રેમદા અનાથ એકલી
માત ધરો તાત વિણુ આપને વળી,

સોરઠો.

હલામણ હિલોળ આજ દુઃખના દરીયા છલ્યા,
આપણી પાંજરકી પોળ, વીશાવશી વેણુંના ધણી,
સકતે નાખેલ ચોટ, હલામણને અચંબો હુવો,
ફેરો હલકો ફોટ, જાવા કારણ જેઠવો.

સાચી પ્રીતિવાળા સ્વામીનાથ ! મેં તમોને દુખ દેવામાં બાકી રાખી નથી, સ્વદેશ ત્યાગ કરાવ્યો, જંગલમાં ભટકાવ્યા તે દુખો સહન કરાવનાર અભાગણી હું પોતેજ. બસ વહાલા મારા દુખની સીમા આવી રહી છે, દાસી જલદી કાષ્ટ લાવ મારા પ્રાણ પતીથી મને છેટું પડે છે, મારે તેના સાથેજ બળવું છે.

દાસી—હા ત્યારે હું બચીશ ખરી કે

(નાગકે બચ્ચે નાગ હૂંસે પ્યાર નહી રખના એ રાગ)

જીવીશ હું નહી જરૂર આપને તજી
નથી જરાય સ્વાર્થ હું આપને ભજી—ટેક.
જતા શરીર આપનું શું હું જીવી કરૂ.
જીવે પવિત્ર પ્રીતીવાન જગતમાં હજી
બળી આપના બળ્યા પછી ચિંતામણી,
ગણી અસાર જગત શુદ્ધ સત્યને તજી,

સોન—બહેન ધન્ય છે તારી ભકતીને પરંતુ અમારી ખબરે તારા વીના બીજુ કોણ રાખશે માટે બેન ધીરજ રાખજે ઇશ્વર પાસે મારી માગણી છે કે જયાં હું જન્મ લઉં ત્યાં તારા જેવાં સ્નેહી સાંપડો લાવ જલ્દી કાષ્ટ લાવ.

દાસી-જેવી આજ્ઞા (કાષ્ટ લાવે છે) ગોદમાં હલામણને સુવરાવી સોન વિલાપ કરે છે,

સોન—

જુલમ આશો જગપતિ કરીયો
રેલાવ્યો શું મુજ શીર દુખ દરીયો—ટેક.
દયા કેમ નાવી કેમ તને મારી; નીરાધાર દુખી નારી;
પતિ તણી પેર શું વિસરી, જુલમ આશો૦
મહાદુખ વેઠતી સુખ લેવા પ્રિતમને પ્યારનું સુખ દેવા;
હવે મુજ હાલ થશે કેવા જુલમ આશો૦
નથી મુજ બેલી હવે કોઇ મરીશ મહા રાનમાં હું રોઇ
પીસા પાણ નાથ દગે જોઇ જુલમ આશો૦

(લલિત છંદ)

અરર ! હાય ! ઓ ! પ્રાણના પતી દુખણી તેં કરી મુજને અતી

રહૃદયનું સહું હેત હારીને પરહારી પ્રભુ કેમ પ્યારીને
મ૯ હજી આપને કહી નથી ? વિરોધનું વાક્યને હું વહી
વિણ ગુન્હે ઉરે રીસ ધારીને પરહરી પ્રભુ કેમ પ્યારીને
અવગુણે ભરી છું હું સુંદરી મુજ ક્ષમા કરો વાંક ઓ હરી
(અબળાને અમિ માર મારીને પરહરી પ્રભુ કેમ પ્યારીને
પ્રતમને ણળી સુખ ચાખીશું ઉર વિષાદને દુર નાખશું
અરર એ સહુ આશ બાળીને પરહરી પ્રભુ કેમ પ્યારીને

સોરઠો

હાંલાની હદમાં સે વહાલી વસ્તુ વીસારી
હઇડા કેરો હાર હું હારી બેઠાં હલામણો ૧
હલામણને હઇએ ખોડચ ખટકીયાં
કરવા સ્વર્ગે સાથ બળવું બરડાના ધણી ૨
અણઘટતું કરી આમ જાવું નહોતું જેઠવા,
નારીનુ ધરી નામ તજવી નહોતી તરૂણી. ૩
બએ મીઢોળ વધીયા હલામણનેજ હાથ,
વાળુ સોનલનો સાથ બળશે કેમ બરડાનો ધણી, ૪
ડુંગર ઉપર દા બળે ખન ખન ગરે અંગાર
જાકી હેઠી જલ ગઇ તાકા બુરા હવાલ, ૫
હાલાને હદમાંય આજ પીઠી ભયો પોઢાડીઓ,
મીઢોળ છુટયાં મશાણુ હું હારી બેઠી હલામણો ૬
નીર ન બોલે કાષ્ટકું કૈસી ઉનકી રીત,
આપનો સીંચ્યો જાનકે એહ એક બડુકી રીત ૭
જીસ્કો બોલે બંધ મર્મ નહી મનમાંય.
તાકા સંગ ન કીજીએ છોડ ચલે બનમાંય ૮

(એકદમ અગ્ની મુકી અંદર પડવા જાય છે ત્યાં યોગી આવી અટકાવે છે સોન તેને પગે લાગે છે.

યોગી--કયું બચ્ચા કાયકો અગનીમેં પડકે જી નીકાલતી હય ?

શોન—મહારાજ ! આ મારા પ્રાણપતી મર્ણને શરણ થયા. થી મારે બચીને શું સુખ માણવું છે.

યોગી—બેટી કયા હુવા તેરે પતીકો.

સોન—મહારાજ ખબર નથી પરંતુ ઝેરી જનાવરના ડંશના જેવું માલમ પડે છે.

યોગી--(તપાસીને) દેખ બચ્ચા ઉસકો તીન દીન તો હુવા અબી ઝેર નીકાલ દેતા હું તુમ જરા પાની લાવ.

સોન—દાસી જલ્દી પાણી લાવ.

દાસી--આજ્ઞા બા લાવું છું (જાય છે પાણી લઇ આવે છે)

યોગી—(કાંઇ મંત્ર બોલી છાંટે છે. હલામણ ઉભો થાય છે.

હલામણ—સોન સોન ! કયાં ગઇ સોન ?

સોન--આ રહી પ્રાણેશ ! ચર્ણની દાસી હાજર છે.

હલામણ—વહાલી તું અહિં કયાંથી.

સોન—પતી પાપીના હાથથી છુટી જંગલમાં રખડતી અહીં આવી દાસીએ તમને જોયા હું આવી કલ્પાંત કરી બળવા તૈયાર થઇ હતી ત્યાં મહારાજે આંવી મને બચાવી આપને સજીવન કર્યા. આપણે મહારાજ જે પોતેજ સ્વયંભુ છે તેની સ્તુતિ કરીએ.

હલામણ—સાબાશ પ્રીયા ! તુંને સતકોટી શાબાશ છે. ચાલો.

સોન—ચાલો પ્રાણેશ.

(નાથ કૈસે ગજકો બંધ છોડાયો)

નમું ઉમયા હર આનંદકારી અભિવંદન લેજ્યો સ્વીકારી—ટેક

અમ તણી દીન વાણી દયાળુ લ્યો છો સદા ઉર ધારી,
અધમ ઉધારણ કારણ જગના, ત્રીગુણાંત્મા ત્રીપુરારી નમું.
ભકત વત્સલ ભવ ભય હર છો. એક અને અવિકારીરે,
આદિ અનાદિ અમર અજ ઇશ્વર નૌતમ લીલા ધારી. નમું,
વિશ્વપતી મુજ વારે ચડીને આ ઘડી લીધો ઉગારી,
દુ:ખ સહુ દુર કરી સુખ આપ્યું અધમને લીધો ઉગારી. નમું૦

યોગી—બચ્ચા તુમારા કલ્યાણ હુવે અબ તુમેરે રાજમેં જાવ ઓર રાજ કરો અબ મેં જાતા હું.

હલામણ—જેવી આજ્ઞા આપ પધારો [યોગી જાય છે] પ્રીયા હવે ચાલો પુઇબાની રજા લઇ સ્વદેશ જઇએ મારા પીતાશ્રી મરણ પામ્યા જેથી પ્રજા મારી રાહ જોતી હશે.

સોન—પધારો પ્રાણધાર? (જાય છે પડદો પડે છે.

સર્વે પાત્રો સ્તુતિ કરે છે--

રાગ ઇંગ્રેજી વાજામાં ગવાતી ઢબનો કલ્યાણ

ભરત ભુમીના માતને કરી પ્રણામ વારંવાર
કરી પ્રણામ વારંવાર હર્ષ ઉર ધારી અપાર--ટેક
નીતીનું વિચિત્ર સહુ સ્વદેવીઓને મિત્ર
ધારવા ઉરે પવિત્ર ભજવ્યો ખેલજ ધારી પ્યાર--ભરત-

ટાલવા કુસુંપ કલેશ સંપ સ્થાપવા હમેશ
દેશ ઉન્નતિ વિશેષ પામવા ઉચ્ચાર
જોઇ ખેલ દેશી મિત્ર ચાહશો સ્વદેશ હીત
ઐકયતા ગ્રહો ખચીત છોડી વ્હેમ વિચાર--ભરત૦

આધ ઇનામીઓની પાસ અરજ કરીને ધરી આશ૦
દેશ સહુ વિનાશ સુસેન ગ્રહણ કરશો થાર.
ભુલચુકનો તમામ મારી માગીએ આ ઠામ
પ્રેમથી કરી પ્રણામ લઇ સહુ રજા આ વાર—ભરત૦

સમાપ્ત.

બુકસેલર મંગળદાસ જોઇતારામના પુસ્તકાલયમ
પોતાનાં પ્રસિદ્ધ કરેલાં પુસ્તકોનું

સુચીપત્ર.

ચતુર સુંદર એકથી ચોવીસ ભાગ જેની અંદર રાસલીલા, દાણલી

જસમા ઓઢણની ગરબીવાળું પુસ્તક તૈયાર છે. કીં. ૦—૧:

ચંપા સેઠાણી રસભરી નવલકથા કીં. ૦-૧૨-૦

હોથલ પદમણી ઇતીહાસીક વાર્તા કીં. ૦—૮—૦

બીરબલ બાદશાહ અતી મનોહર વાર્તાઓનો મોટો જથ્થો ૦—૮—૦

તમામ જાતના પુસ્તકો છપાવી કીફાયત ભાવે વેચનાર

બુકસેલર મંગળદાસ જોઇતારામ શાહ.

રીચીરોડ

અમદાવાદ.